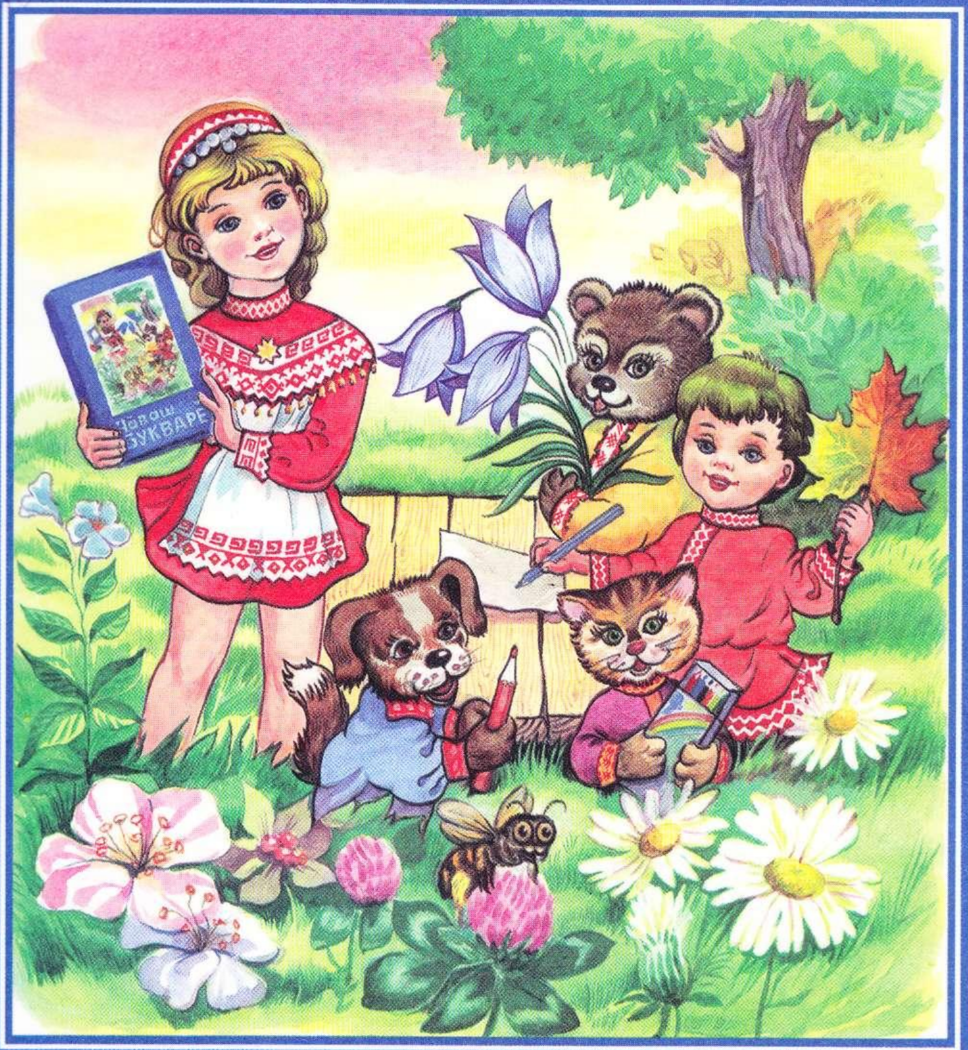

Чăваш БУКВАРĔ

Аа Ӑӑ Бб
БЛОКНОТ
Ёё Ĕĕ Жж
Лл Мм Нн
Çç Тт Уу
Чч Шш Щщ ъ

Вв Гг Дд Ее
Зз Ии Йй Кк
Оо Пп Рр Сс
Ӳӳ Фф Хх Цц
Ыы ь Ээ Юю Яя

Т.В. АРТЕМЬЕВА, М.К. ВОЛКОВ, Л.П. СЕРГЕЕВ

Чăваш БУКВАРĔ

Чăваш Республикин
Вĕренӳ тата çамрăксен политикин министерстви
шкулсенче усă курма сĕннĕ

Хушса çĕнетнĕ 11-мĕш кăларăм

Шупашкар
Чăваш кĕнеке издательстви
2007

УДК 373:811.512.111
ББК 82 Чув.992
А 86

Уйрӑм паллӑртусем:

— ҫырса пурнӑҫламалли ӗҫсем

— хӑйсем тӗллӗн шухӑшласа пурнӑҫламалли ӗҫсем

— сасӑсен сӑмахри вырӑнне каламалла

? — ыйтусене хуравламалла

! — асра тыт

✳ — хӑвӑрткаларӑшсем, тасакаларӑшсем

А 86 **Чӑваш букварӗ**: 1-мӗш класс валли / Т.В.Артемьева, М.К. Волков, Л.П. Сергеев. — Шупашкар: Чӑваш кӗнеке изд-ви, 2007. — 143 с., ил.
ISBN 978-5-7670-1496-5

УДК 373:811.512.111
ББК 82 Чув.992

БИБЛИОТЕКА
ЧРИО
N 99190

ISBN 978-5-7670-1496-5

© Т.В. Артемьева, М.К. Волков, Л.П. Сергеев, 2007
© Чӑваш кӗнеке издательстви, 2007

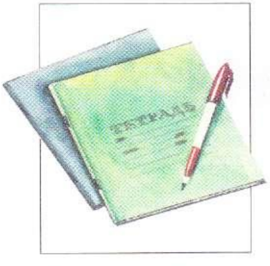

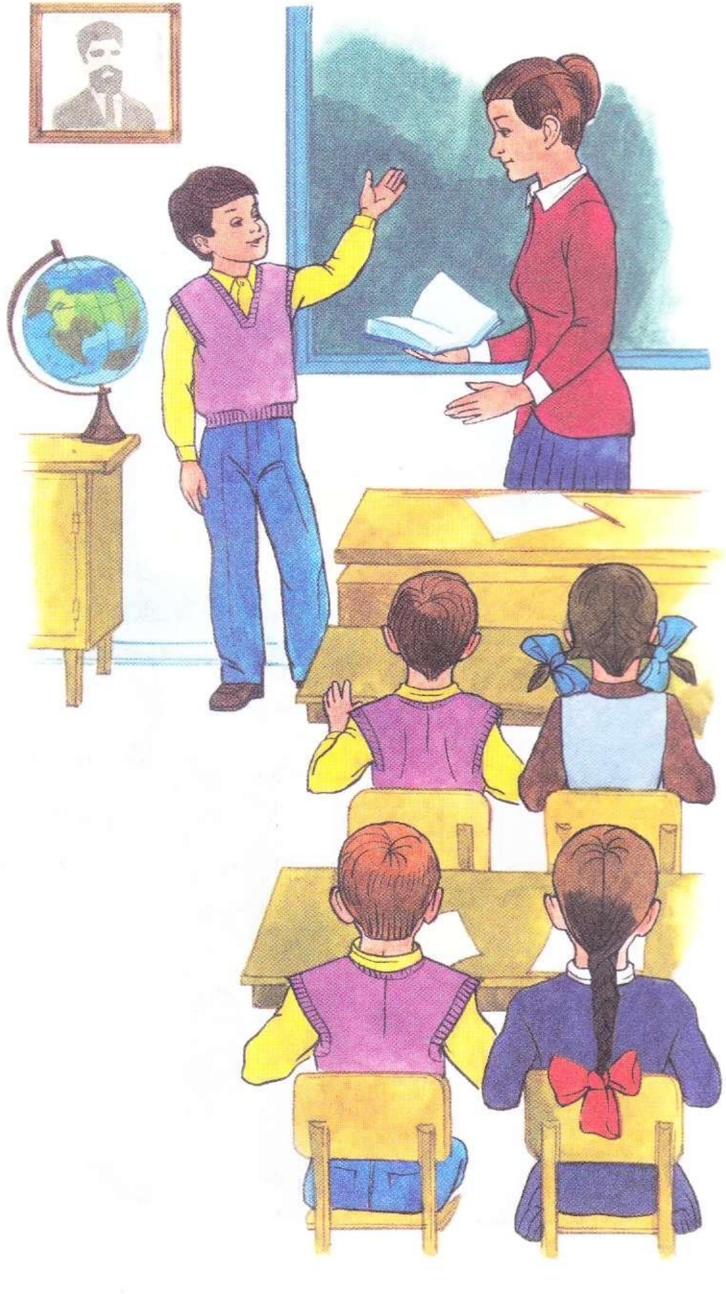

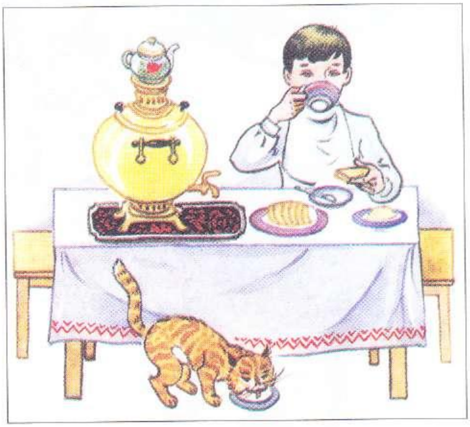

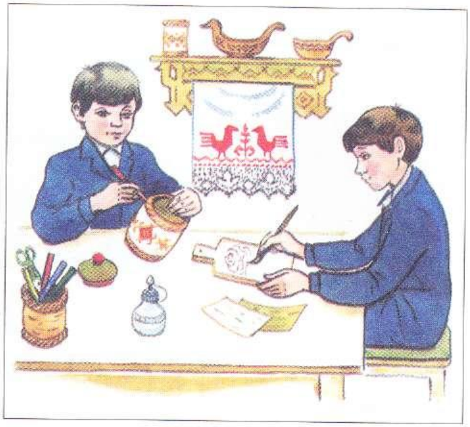

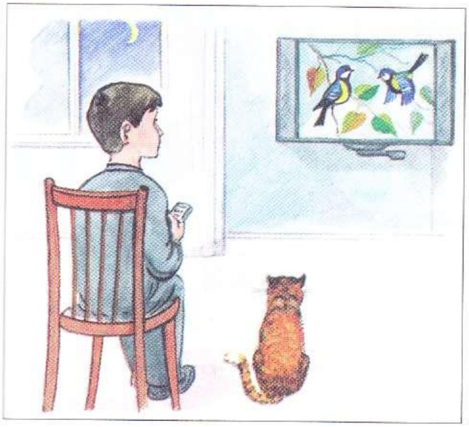

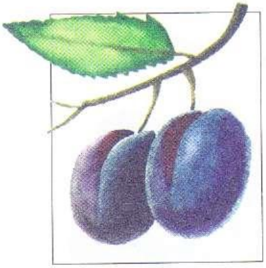

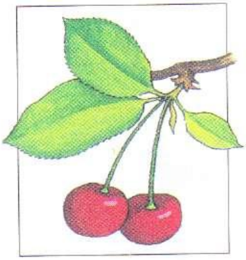

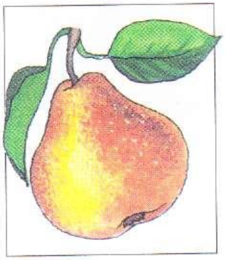

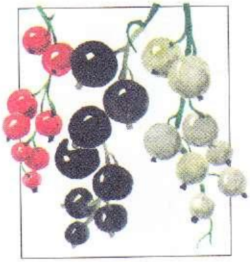

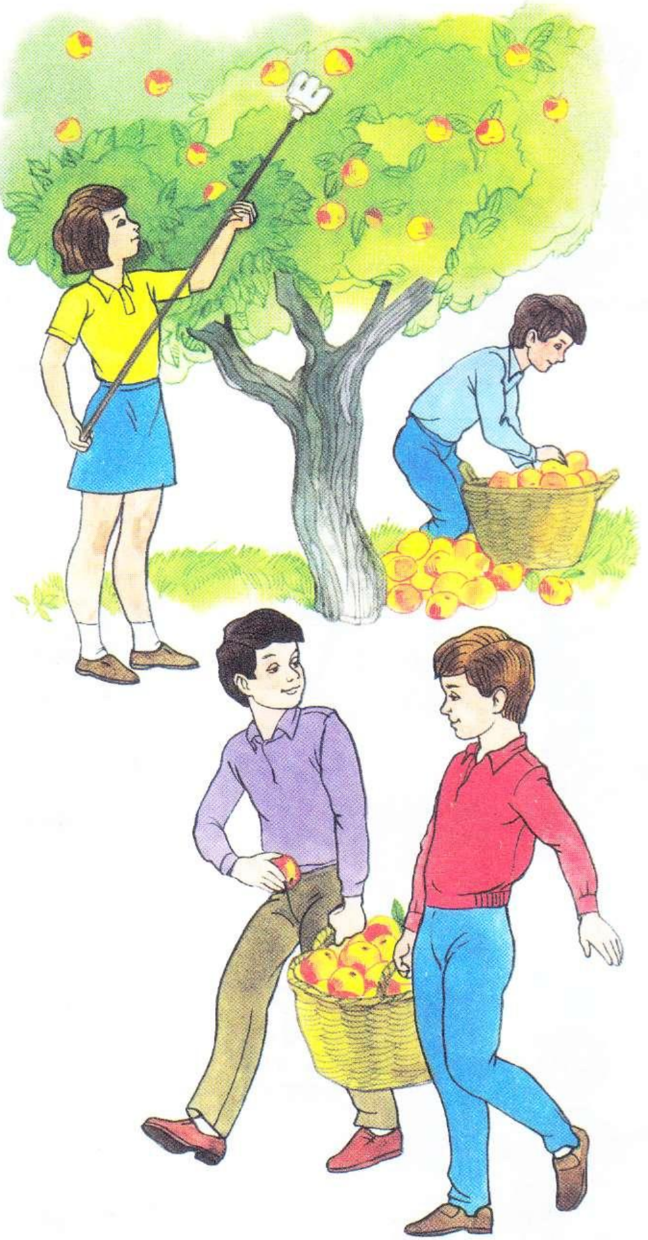

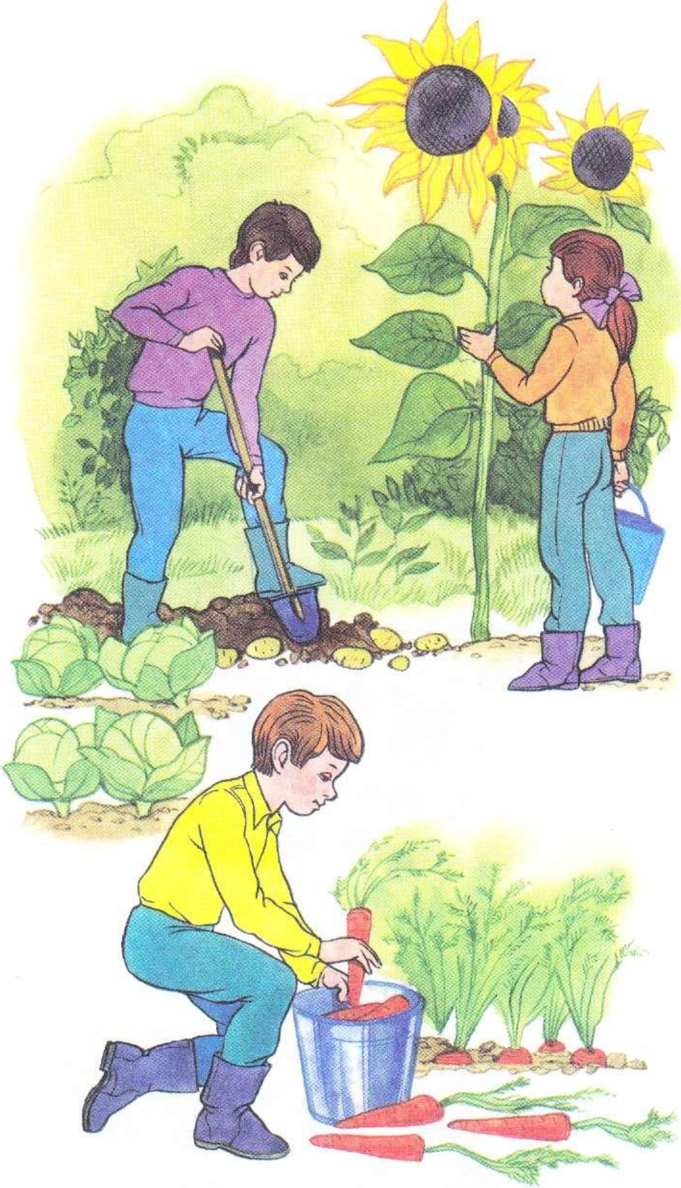

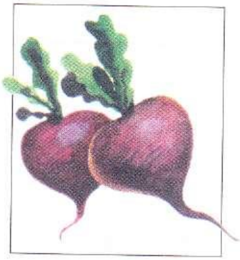

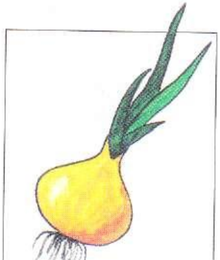

|_____ _____ .

|_____ _____ _____ .

|_____ _____ _____ _____ .

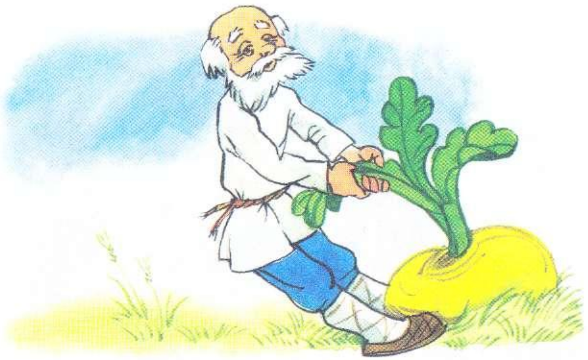

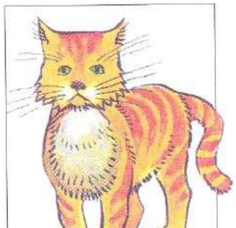

?

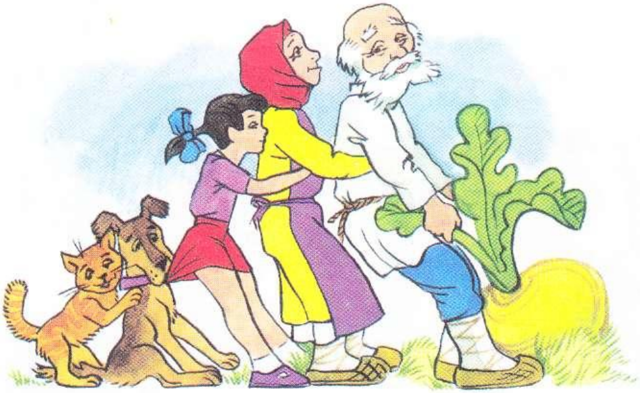

?

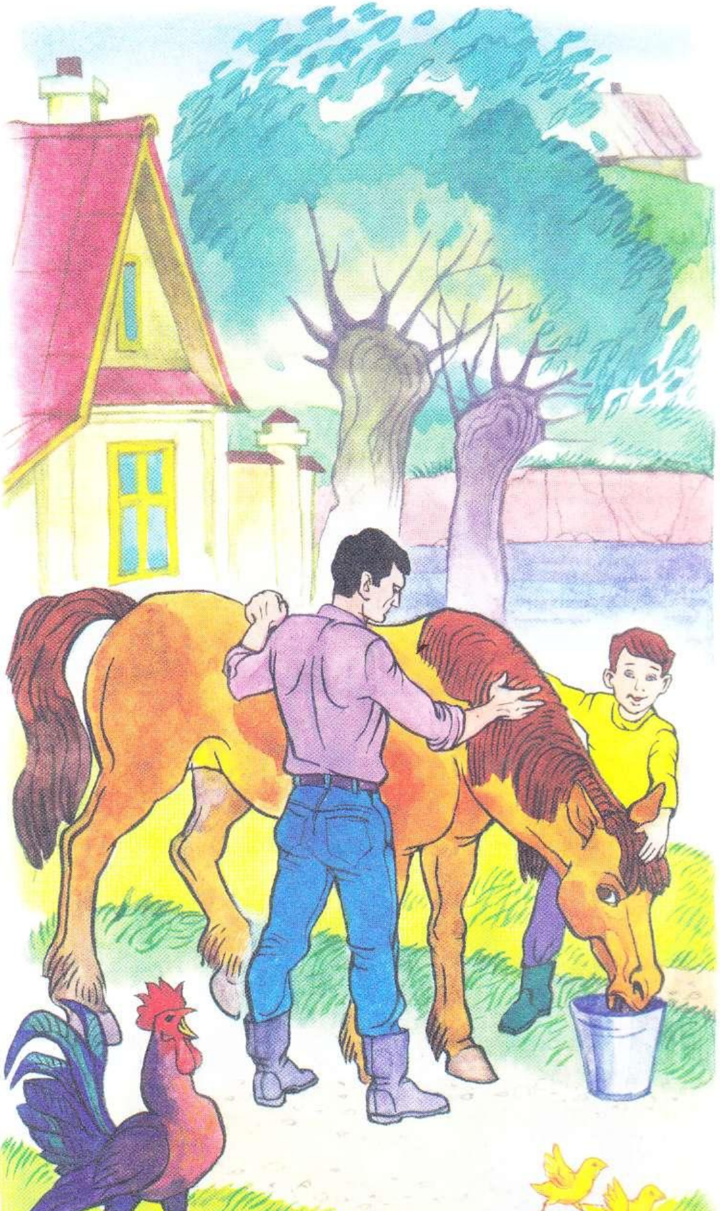

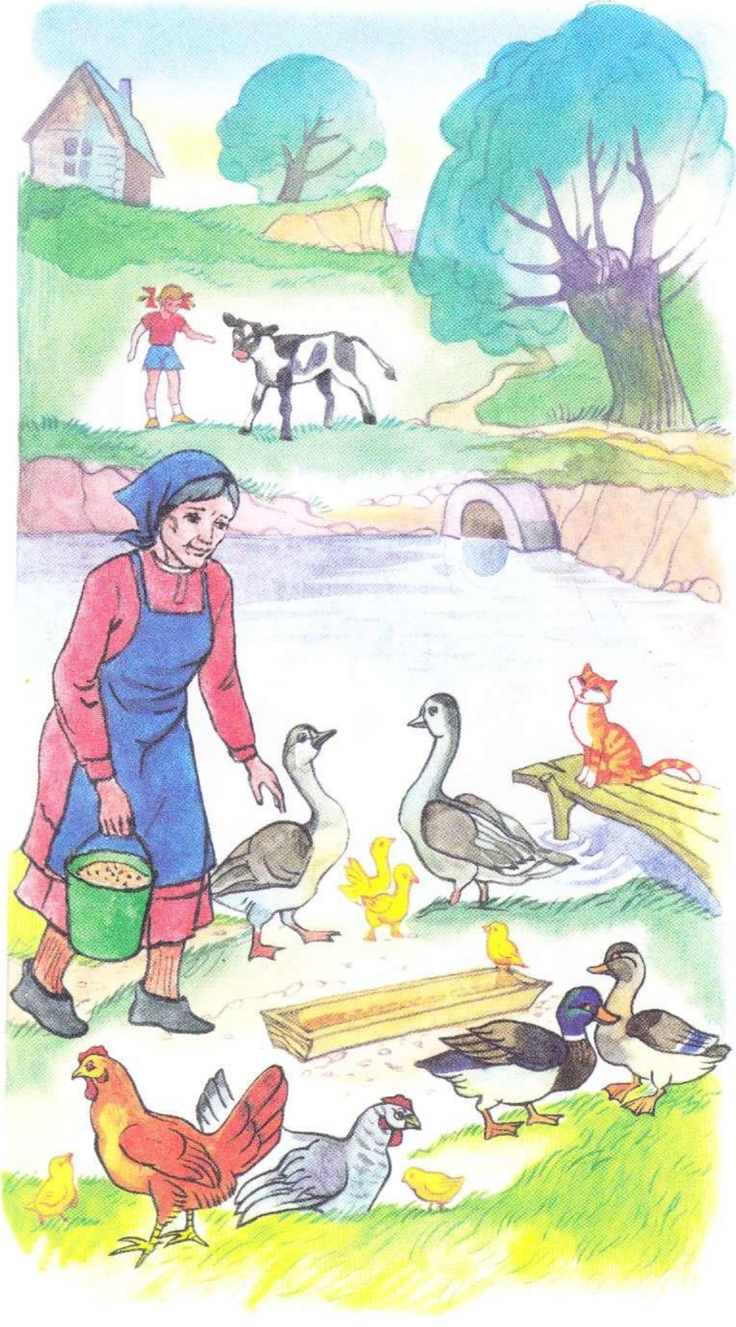

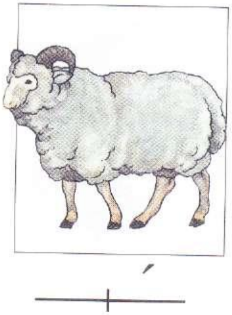

□○□○□○

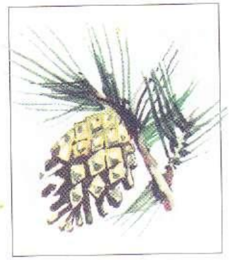

□○□

?

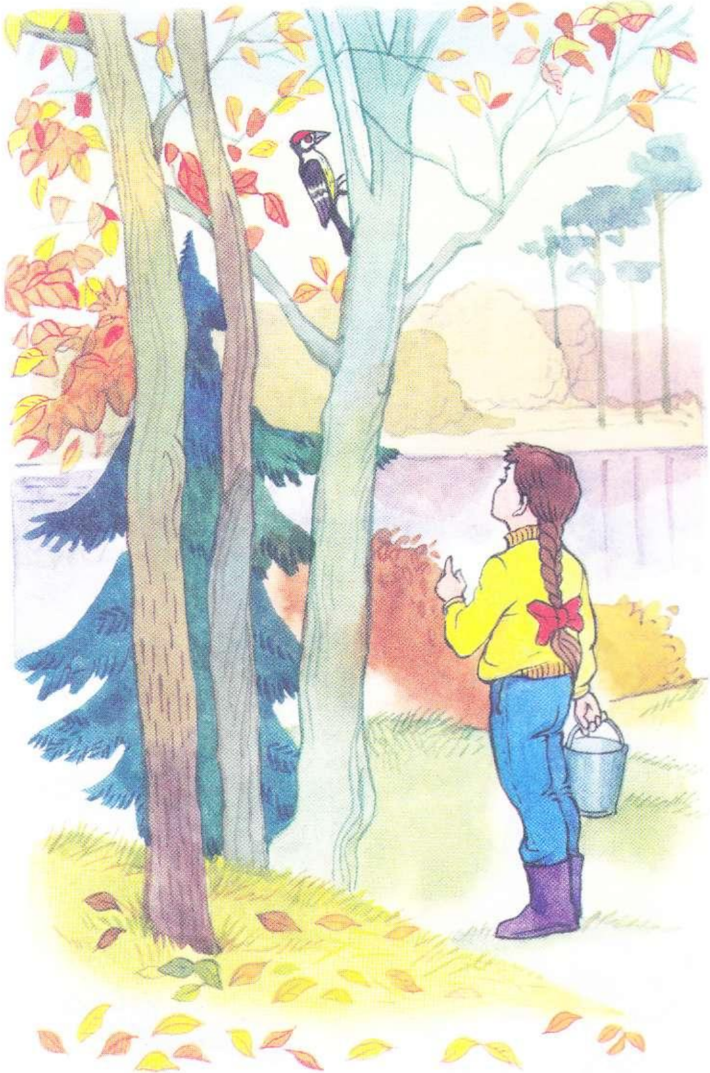

□○□○

□○□○□

?

○□○

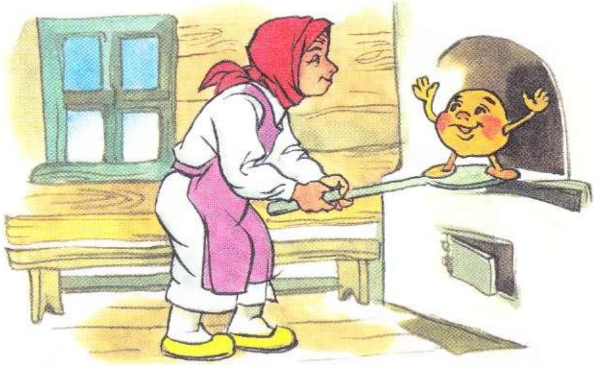

□○□○

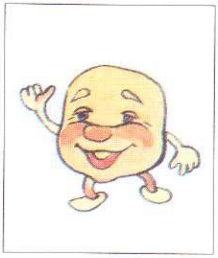

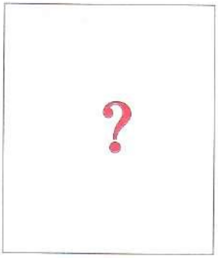

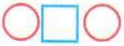

БИБЛИОТЕКА
ЧРИО
Инв N 99890

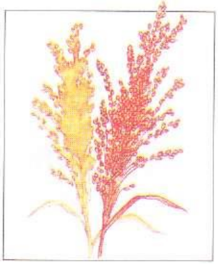

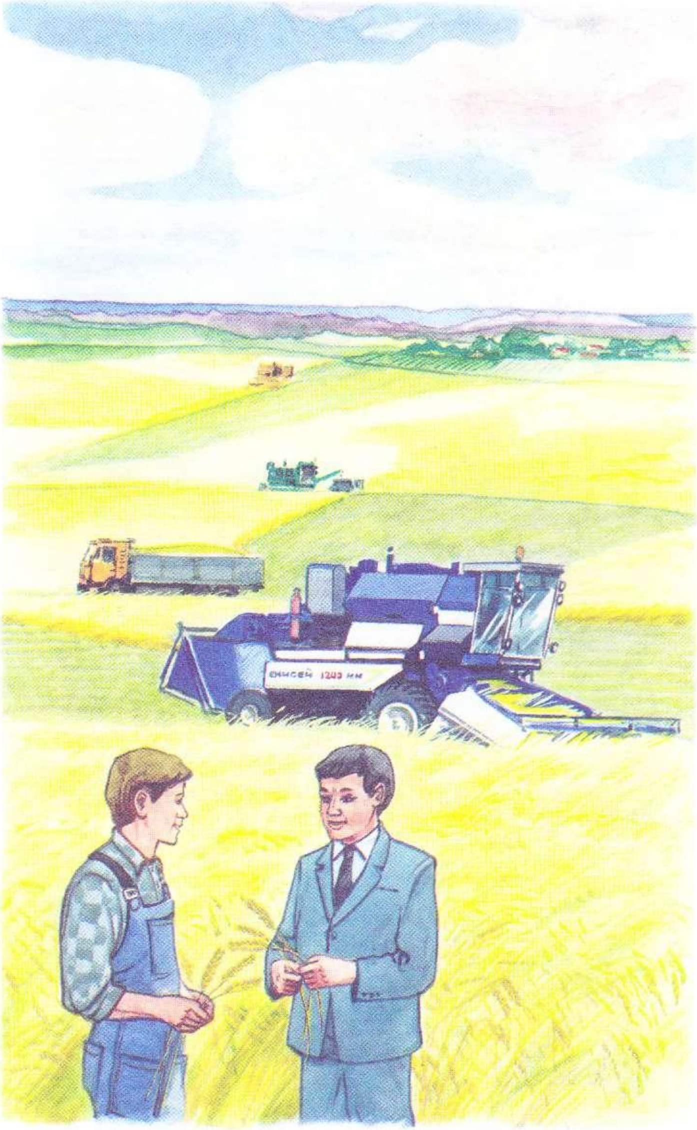

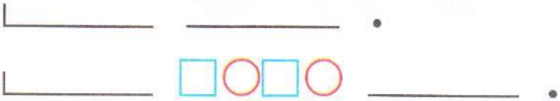

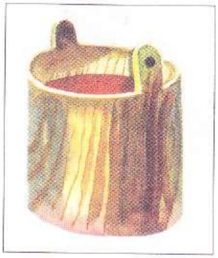

Аа
Аа
Аа
Аа

а □ □ а́ □

а □ а́ □

Аа

Аа

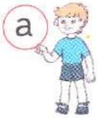

○ □ □ ○ □

○ □ ○ □ □ ○ □

____ ____ ____ ____ .

у́

Аа
Уу
А-у-у!
У-а !

у а́

А-у-у!

Уу
Уу

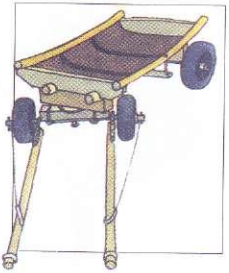

ӑ□а́□

А-а-а!
У-у-у!
Ӑ-ӑ-ӑ!

ӑ́□ӑ□□

Ӑ ӑ

Ӑ ӑ

□○□□○

□○□○□

____ ____ ____.

____ ____ ____.

ан на   ун ну   ăн нă

ан	ăн	на
а|на	ă|на	у|на
Ан|на	ăн|нă	у|на|нă

Нн

Нн

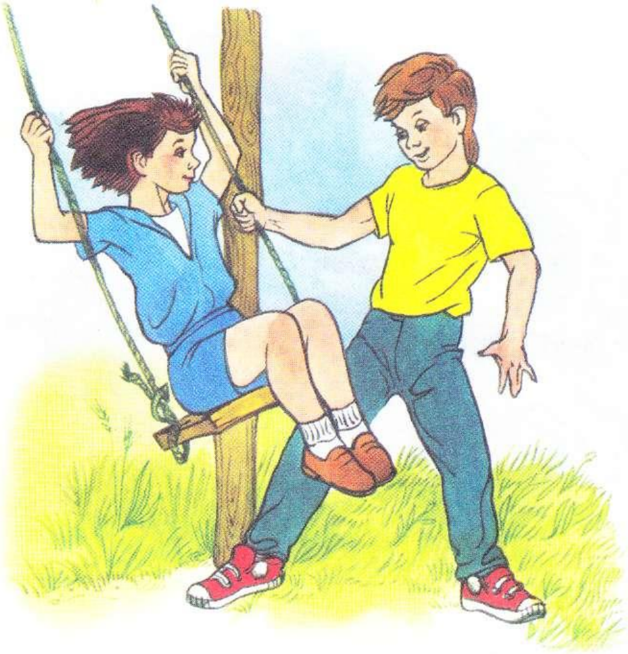

— Анна, ан!
Анна аннă.

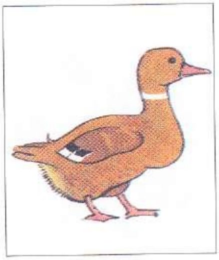

□ă□а□а́□

ал ла ăл лă ул ла

а|ла а|лă у|ла
ал|ла ал|лă ан у|ла
ан|нă ăн|нă у|нăн

Лл

Лл

□○□○

□○□□○

Ула□ уланă.
— Ула□, ан ула!
Ан□ун ăна ____ ____.

ам ма **ăм мă** **ум му**

лум	ă|на	ман
мул	ма|на	ă|ман
а|ма	ма|ла	у|лăм

Мм
Мм

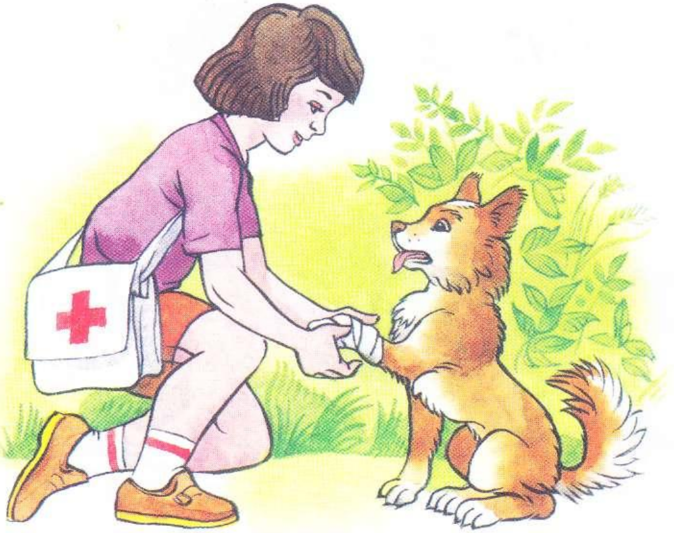

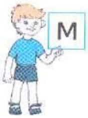

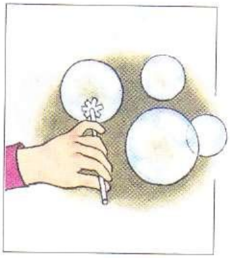

Ула□ăн 4 .
Ула□ аманнă.
Анна ăна ____ .

ат та ут ту ăт тă

тăн	ту|лă	ут
тун	ту|тă	у|тăм
тан	тă|лă	ут|лан

Т т
Т т

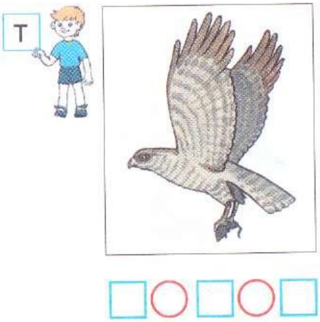

Анна □ăлан утланнă.
— Антун, ут утлан!
Антун ут утланнă.
— Утăм, малалла ут!

тă тăн   ту тул   тă тăм

○́□○

тăм	Ан|на	тум
тă|ма	у|нăн	тум|ла
тă|ман	ун|тан	тум|лан

Анна тăнă.

— Анна, тумлан!

Анна тумланнă.

Унтан Антуна тумланма ______ .

ту.ă   .ăман   .ăм

ап па уп пу ăп пă

туп пăт ту|та
ту|пă пă|та ту|тă
ту|па пă|тă туп|нă

Пп
Пп

— Аппа, пăтă-ă-ă!
Анна Антуна пăтă панă.
Антун пăтта тутаннă.
Пăтă тутлă пулнă.
Антун лăпланнă.

ап тап уп туп ăп тăп
па пат пу пут пă пăт

Пă|ла пу|лă
па|лан тă|ман
пă|лан ă|ман

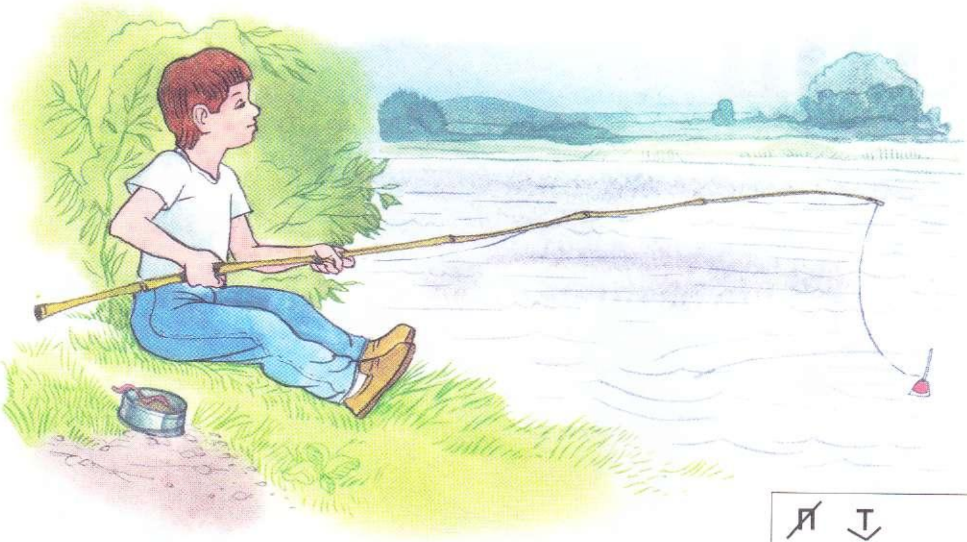

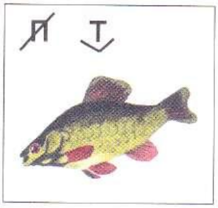

Атăл анлă.
Унта пулă нума□.
Антун пулла аннă.
Пулă ăман ______.

ап тап   уп туп   ăп тăп
па пат   пу пут   пă пăт

□○□○□○́□

Пă|ла   пу|лă
па|лан   тă|ман
пă|лан   ă|ман

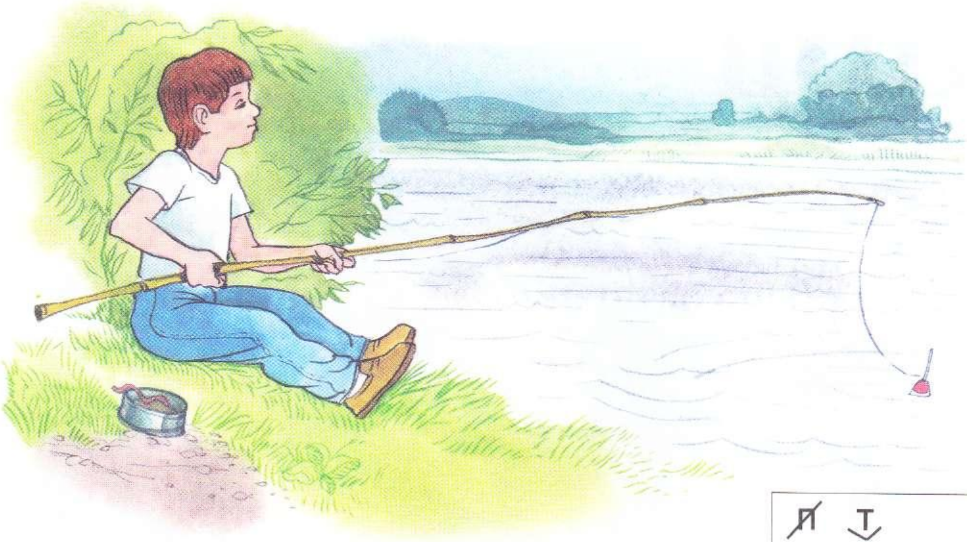

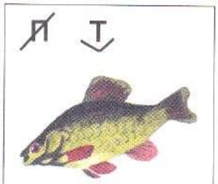

Атăл анлă.
Унта пулă нума□.
Антун пулла аннă.
Пулă ăман ______.

аш ша   ăш шă   уш шу

ă|шă   пу|лă
ă|шăн   пу|лăш
ă|шăн|нă   пу|лă|шу

Шш

Шш

Аллăпа Ануш шăлан татнă.

Анушăн тулнă.

Аллăн тулман.

— Ануш, мана пулăш!

ша шан шу шут шă шăп

шă|на та|шă
шă|па таш|ла
шă|ла таш|ла|нă

□○□ó

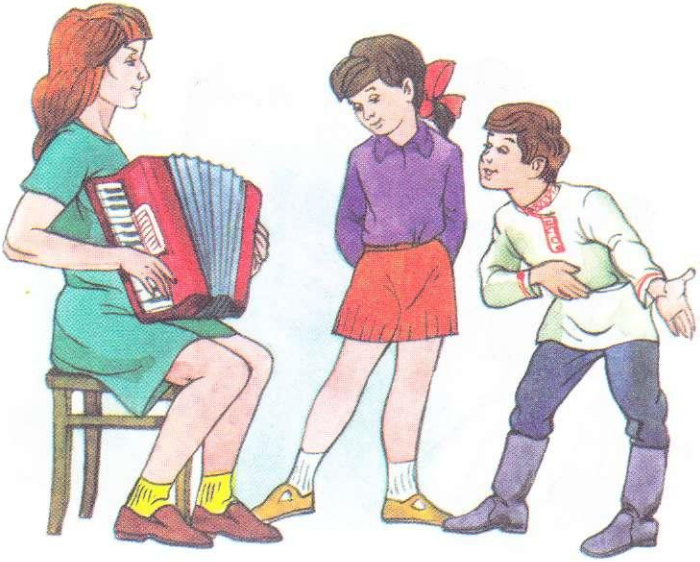

Ануш аппа □аланă.
Антун ташланă.
Анна ташлама □ăтаннă.
— Анна, ташла, ан □ăтан!
Анна та ташлама тăнă.

р○□

ар ра ур ру ăр рă

лар	у|ра	ар|лан
пар	пу|ра	ар|ман
тар	у|рам	Ра|ман

Рр

Рр

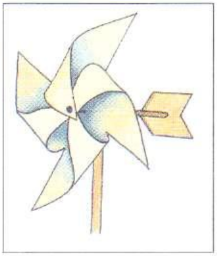

○□□○□

Урамра ăшă.

— Раман, урама ту□!

Шурăпа Раман лашалла

———— .

Раман лаша пулнă.

ар мар   ур пур   ăр тăр

пăр	у|ра	шу|рă
пă|ра	ур|па	шу|рат
пу|ра	у|ра|па	ту|рат

Антун арман тунă.
Раманăн урапа пур.
— Антун, мана арман пар!
Антун Рамана арман панă.
Раман ăна урапа панă.

ы́□○□

ыт ты   ыш шы   ыр ры

ы|рă   ты|рă   ы|ран
ы|раш   шы|ра   пы|рам
ыл|тăн   ы|там   шыр|лан

Ыы

Ыы

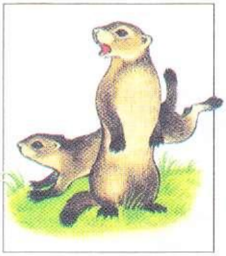

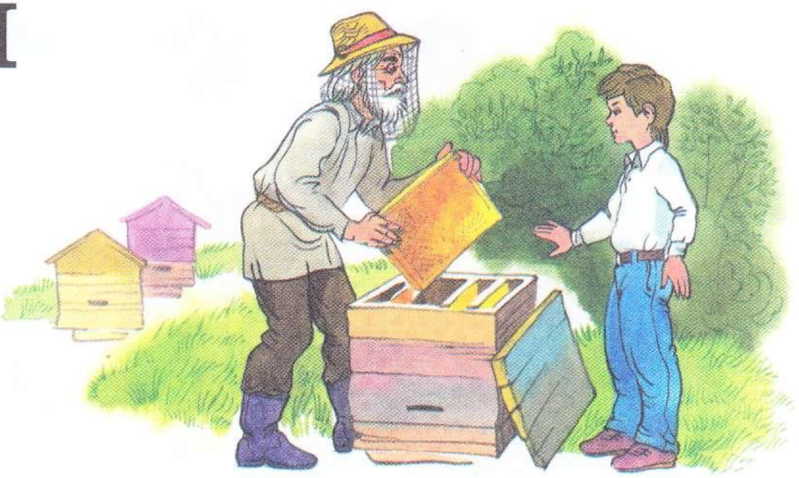

□○□□○□

Утарта.

— Антун, ыран ман пата утара пыр.
Антун утара пынă.
Унта □ăл ____ пулăшнă.
А□лашш○ ăна пыл панă.

ыр пыр

ты|мар
тат|ма
тыт|ма
туп|ма

ыл пыл

ыт|ла
ăн|нă
пул|нă
шăн|нă

ыт тыт

ы|рă
ты|рă
ыл|тăн
тул|нă

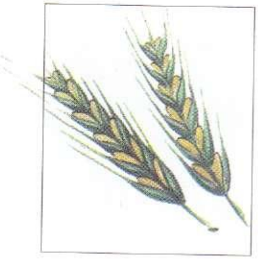

○□○́□

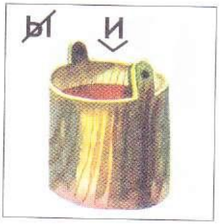

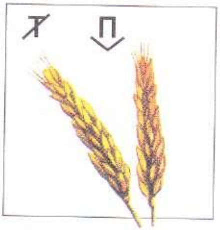

Ыраш.

Анна аппа тырă □ырнă.
Унăн ____ ăннă.
Шурăпа Раман тырă турттарнă.
Шурăпа Раманăн та ____ ăннă.
Ыраш ытла ăн□а пулнă.

ав ва   ув ву   ăв вă   ыв вы

лав	ы|вăт	вы|рăн
тав	ы|вăл	вă|рăм
шав	тă|вăл	вăр|ман

Вв
Вв

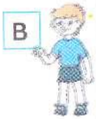

Шывра.

Шыв ăшă та тăрă.
Шывра ытла та аван.
Павлушпа Раман шывра.
— Павлуш, ан шăмпăлтат!

ва вар ву вут вă вăт

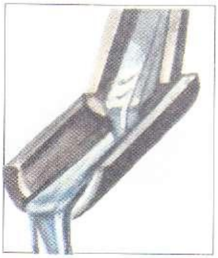

шав
шав|лă
шыв|лă

вырт
вы|рам
вы|рăн

ву|ла
ву|лам
ву|лăп

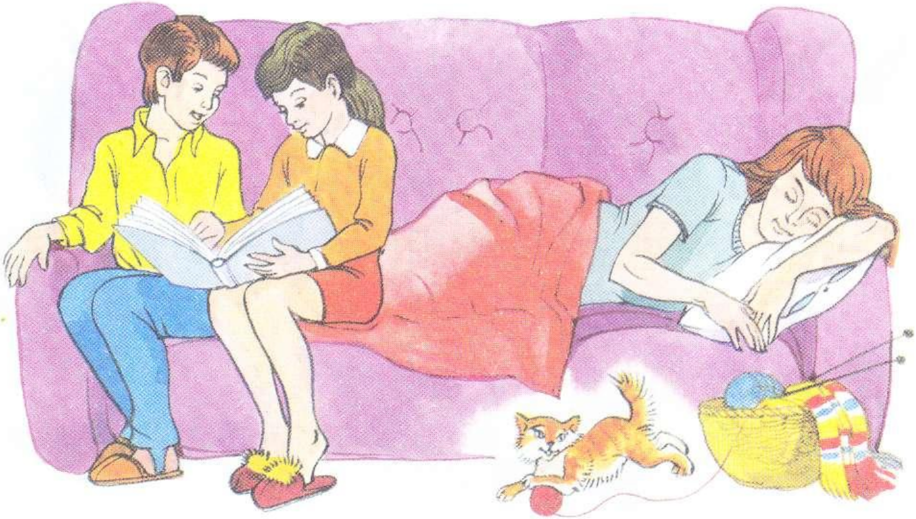

Ан шавла!

Ануш аппа ыйăннă.
Вăл □анма выртнă.
Павăлпа Анна шăппăн вуланă.
— Мăрмăр, ан шавла!

у.ам .ырăн шăпă.

х ○ □ ó х

ах ха ух ху ăх хă ых хы

ут	хур	хă|на
хут	хыр	хă|мăл
хурт	хул	хăм|ла
у|тă	ху|ла	хă|мăр

Х х

Х х

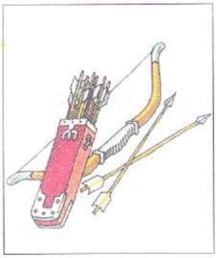

○ □ ○

Вăрманта.

Павăлпа вăрманта пултăмăр.
Хурăнлăхра шырарăмăр.
Хырлăхра татрăмăр.
Хутăш вăрманта тупрăмăр.
Унтан ăмăртмалла татрăмăр.

ха хам   ху хут   хы хыв

хум	у|хă	ху|ра
тум	у|лăх	ху|ран
тум|ла	ху|ла	ху|рăн
тум|хах	ху|лă	ху|ра|ма

ула
хура
шурă

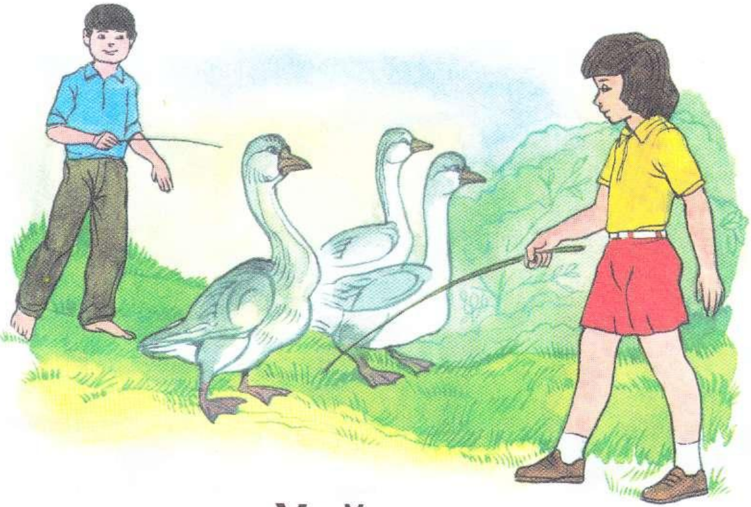

Улăхра.

Павăл улăха аннă.
Вăл хур пăхнă.
Анна ăна пулăшма пынă.
Вăл ___ хулăпа хăваланă.
— Анна, хуртан ан хăра!

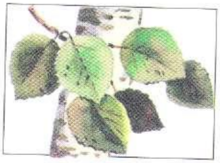

___ хур ___ хурăн ___ хуран

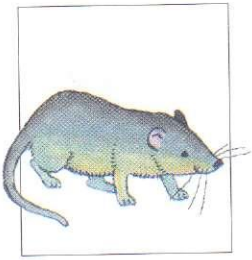

ин ил ир им иш ит
ни ли ри ми ши ти

ир тир ты|рӑ
вир пит Ти|мур
мир Ти|муш пан ул|ми

Ии

Ии

Тутлӑ пан улми.

Ануш аппа пан улми татнӑ.
Тимур ӑна пулӑшнӑ.
Павлуш арман авӑртнӑ.
— Павлуш, пан улми тыт!
Пан улми тутлӑ-и?

пы пи хы хи
пыр пир хыр хир

тă|ри тум
пă|ши тум|хах
шă|ши тум|тир

□○□○́

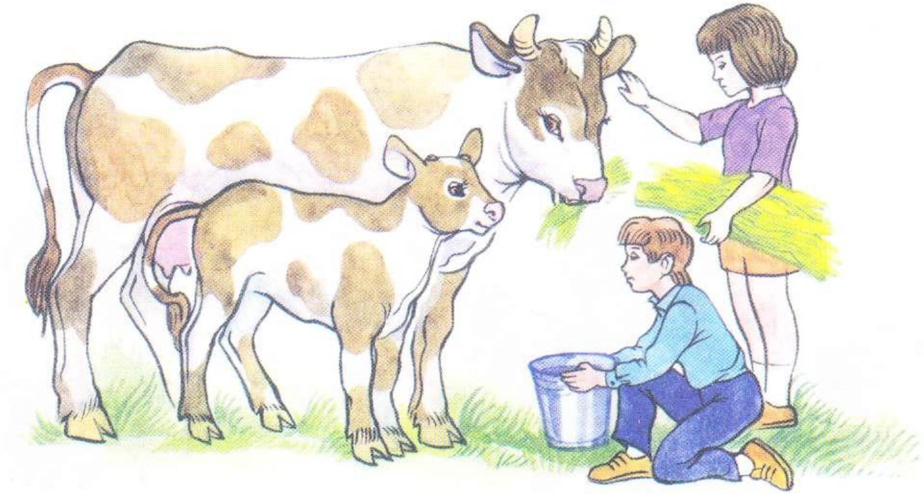

Маттур, Тимуш.

Анна пăхнă.
— Аппа, пăрăва хамах шăварам-и?
Тимуш пăрăва ăшă шывпа шăварнă.
Унтан вăл ăна утă панă.
— Маттур, Тимуш, — мухтанă Анна.

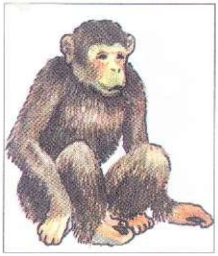

упăте́

ат та	ам ма	ал ла
ет те	ем ме	ел ле
а|тă	Ан|на	шав|ла
ат|те	ан|не	шев|ле
ат|тем	ан|нем	хит|ре

е (э)

е

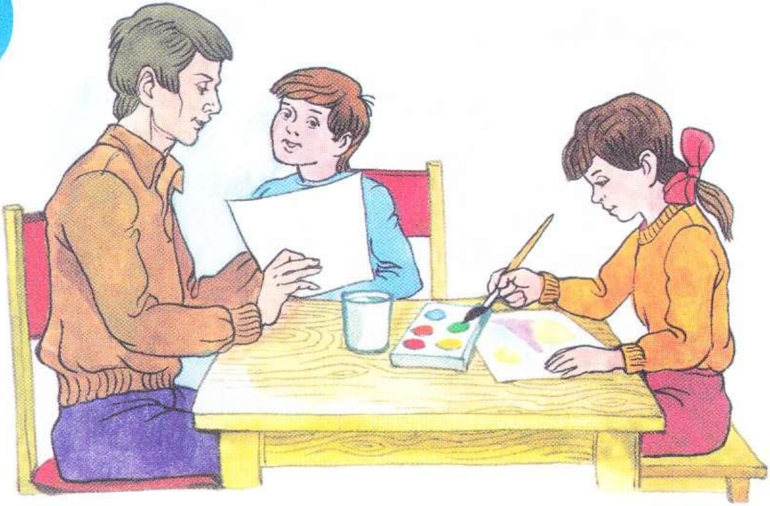

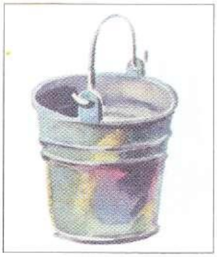

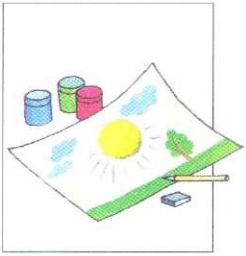

Парне.

— Марине маттур.

Вăл хитре тунă.

Ăна парам.

— Атте, мана та пар!

пир	тем	мел
эпир	этем	эмел

э|тем	э|реш	эр|не
э|мел	Эн|тип	э|пир
Эр|хип	Эн|три	Эл|пи

эме́л

Ээ

Ээ

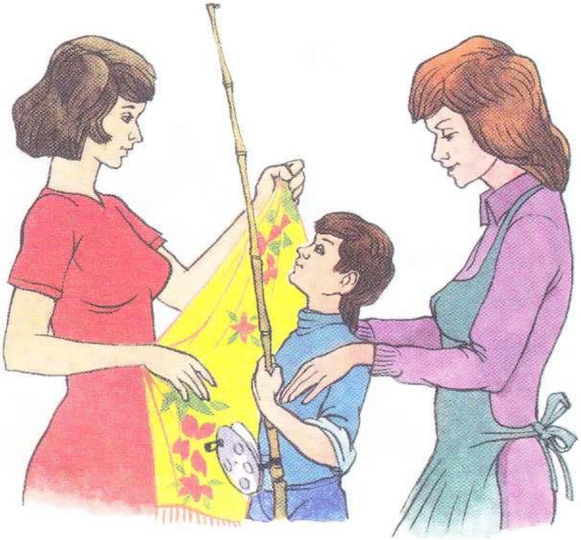

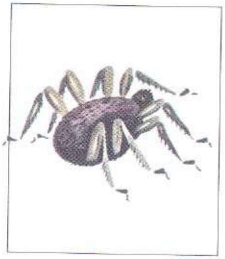

Тавах, аппа!

Элпи хуларан таврăннă.
Амăшне вăл тутăр панă.
Тутăр хитре.
Энтип валли унăн вăлта пур.
— Тавах, аппа! — тет Энтип.

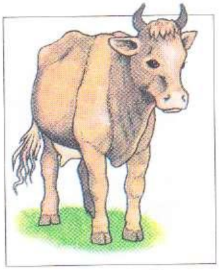

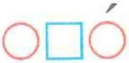

ĕне́

ăл лă	ăн нă	ăр рă
ĕл лĕ	ĕн нĕ	ĕр рĕ

вар	ва|тă	пăл|тăр
văр	вĕ|тĕ	пĕл|тĕр
вĕр	вĕл|ле	пĕ|ле|тĕр

Ĕĕ

Ĕ ĕ

Пулăра.

Хĕвел тухман. Таврара шăп.
Хĕветĕрпе Павлуш пулăра.
Хĕветĕр тытнă.
Павлушăн вăлтине ле□нĕ.
Пулăра ларма мĕн тери аван!

Тулĕ — тулă, ăшĕ — пулă.

пăр вăр тăм шăл
пĕр вĕр тĕм шĕл

ĕм
ĕ|мĕт
ĕ|мĕт|лен

тă|ră
тĕ|рĕ
тĕт|ре

вĕ|ри
вĕ|рен
вăр|ăм

Ĕшне.

Марине амăшĕ тĕрĕ тĕрлет.
Тĕрри питĕ хитре.
Ĕшне тулли хĕрлĕ .
Тавралла шурă хурăн□ем.
Унтах шĕшкĕ тĕмĕ□ем.
— Анне, лĕпĕш тĕрлем-и?

____ тĕрĕ
шурă
хитре
хĕрлĕ

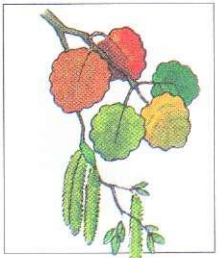

ас эс ӑс ыс ис ус

са се ёс сы си су

сӑ|вӑ сӑ|мах у|сӑ

Сё|ве си|мёс пу|сӑ

сы|вӑ сё|лё су|ха

Сс

Сс

Сухара.

Славӑн ашшӗ сухара.

Вӑл ыраш пуссине сухала□.

Ывӑлӗ те ашшӗпе пӗрлех.

— Атте, эпӗ те сухаласа пӑхам!

— Апла пулсан ман вырӑна лар!

са сă сĕ су сы
сан сăр сĕр сул сып

сы|вă
си|вĕ
си|вĕт|рĕ

ăс|та
хи|сеп|лĕ
хи|сеп|лет

Ăвăс ___.

Сурăх ___.

Туссем.

Сантăрпа Тимуш пĕр тантăш.
Сантăр улттăра.
Тимуш та улттăра.
Вĕсем питĕ туслă.
Туссем ра□ета тăвасшăн.
— Сантăр, эсĕ савала. Эпĕ сăрлам.

□○к□○́

ак эк ăк ĕк ык ик
ка ке кă кĕ кы ки

сак	кас|ка	вă|кăр
сик	кĕс|ке	мĕ|кĕр
тĕк	кĕс|мен	тĕ|кĕр

Кк

Кк

Автан.

Пирĕн пысăк автан пур. Вăл мă□не тăсса: «Кики-рик-ку!» — тет. Киккирикĕ пысăк. Ури тĕклĕ. Сăмси шĕвĕр.

Сирĕн автан мĕнле?

Вăкăр ____.	тĕкет
Така ____.	мĕкĕрет

ак ёк ик кă кĕ
сак сĕк сик кăт тĕк

кăш|ман каш|кăр пу|рак
кат|ка ку|шак Ве|рук
кĕс|мен кăм|па

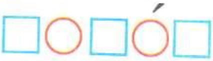

Кăмпа.

Верукпа кăмпара пултăмăр. Эпĕ хĕрлĕ кăмпа татрăм. Ытла хитре вĕсем. Тунисем вăрăм. Шлепкисем пысăк.

Верукăн кăмписем вĕтĕ.

— Аван кăмпасем тупнă эсĕ, — тет анне Верука.

— Манăн кăмпасем тата хитререх! — тетĕп эпĕ аннене.

— Шăна кăмпи татнă вĕт эсĕ, — терĕ анне.

шурă кăмпа
шăна кăмпи
хурăн кăмпи

ӳ́

ӳт тӳ   ӳп пӳ   ӳс сӳ

у|хă	тус	у|лăм
ӳ|хĕ	тӳс	ӳ|лĕм
у|сă	ку|лă	ту|рам
ӳ|сĕп	кӳ|лĕ	тӳ|рем

Ӳ ӳ

Ӳ ӳ

ӳ

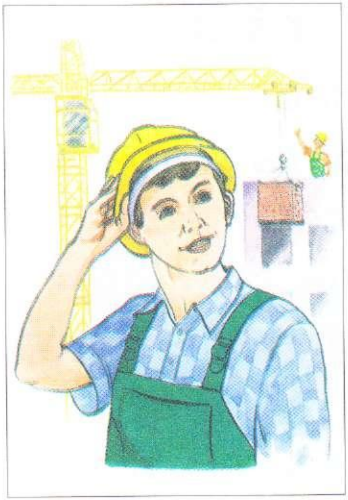

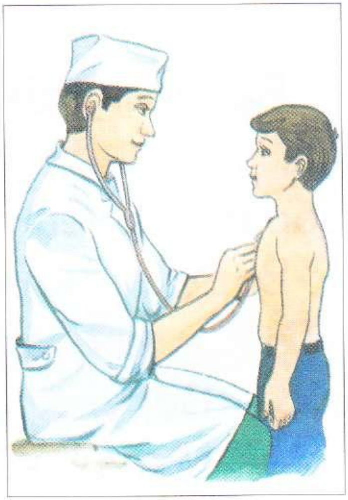

Ӳссен эсĕ кам пулатăн?

Павлуш ӳссен тухтăр пуласшăн.

— Манăн капмар пӳртсем тăвас килет, — тет Атнер.

— Эпĕ шутламан-ха, — тет Марук.

Эсĕ ӳссен кам пуласшăн?

у | ла	ту | ră	пу | лăм
ў | ле	тў | рĕ	пў | лĕм
ўп | ле	ўп | ре	ту | сăм
хў | ме	уп | ра	тў | сĕм

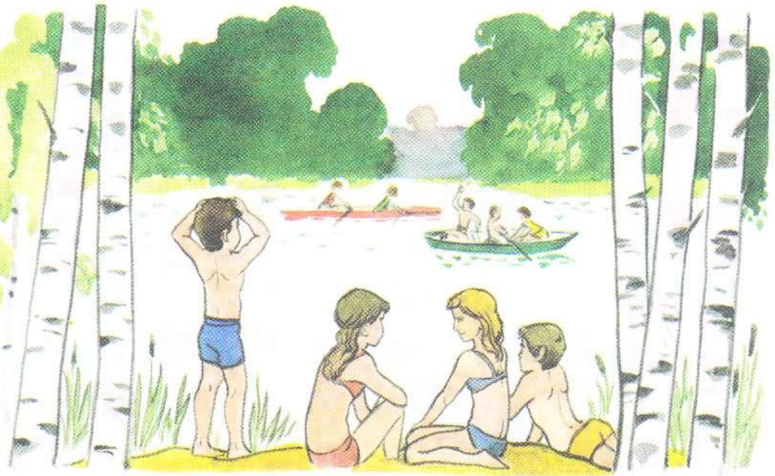

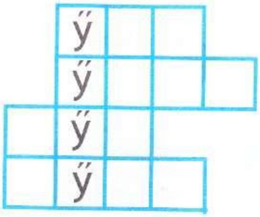

Кўлĕ.

Улăхра пысăк кўлĕ пур.

Ун тавра — хурăнлăх. Шыв хĕррипе хăмăш ўсет.

Кўлĕ тарăн, шывĕ тăрă. Эпир кунта шыва кĕретпĕр.

Кўлĕре кимĕпе ишме те аван.

аç	еç	ĕç	уç	ыç
каç	çеç	кĕç	пуç	шыç

су | ха	куç	у | çă
çу | ха	çăл | куç	ӳ | сĕ
çӳ | хе	ça | ран	кĕ | тӳ | çĕ

Çç

Çç

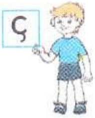

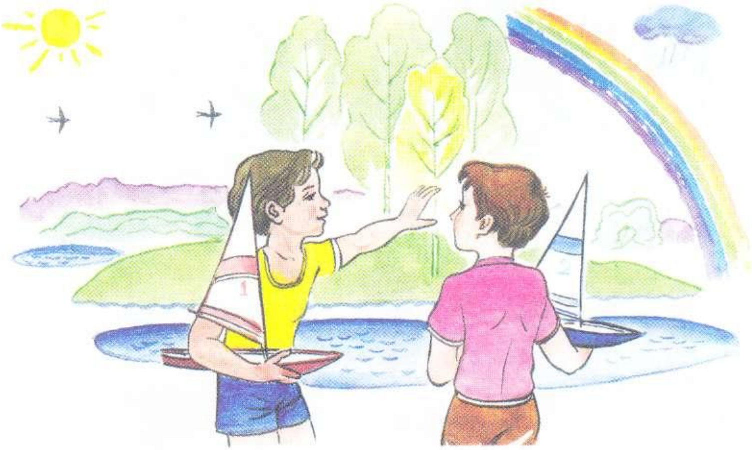

Çуллахи çумăр.

Хĕвеле пĕлĕтсем хупларĕç. Тавралăха тĕксĕм сăн çапрĕ. Çил кашласа иртрĕ. Çине-çинех çиçĕм çиçрĕ. Аслати аватрĕ. Шалкăм çумăр çума пуçларĕ. Çуллахи çумăр ăшă. Çумăр хыççăн сывлăш уçă.

* Çĕпритун Çеменĕ çемçе çĕлĕк çĕлетнĕ.

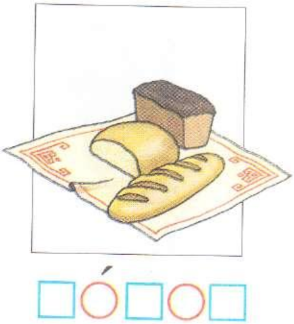

Ваттисемпе мӑнукӗсем.

— Кукаçи, иксӗмӗр арман тӑвар-и? — тет Павлуш.

— Тӑвӑпӑр, мӑнукӑм, тӑвӑпӑр, — тет кукашшӗ.

— Хӑçан салма пӗçерӗпӗр? — ӳкӗтлет кукамӑшне Ануш.

— Пӗçерӗпӗр, пепкем, пӗçерӗпӗр, — тет кукамӑшӗ.

Кукашшӗпе Павлуш арман тӑваççӗ.
Кукамӑшӗпе Ануш салма тӑваççӗ.

? Санӑн кукаçупа кукаму пур-и? Вӗсем ӑçта пурӑнаççӗ?

ач ча ăч чă ĕч чĕ

а|ча чĕ|лĕ çăм|ха
ар|ча чĕ|рĕ чăл|ха
пĕр|чĕ лар|кăч чĕл|хе

Чч

Чч

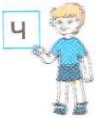

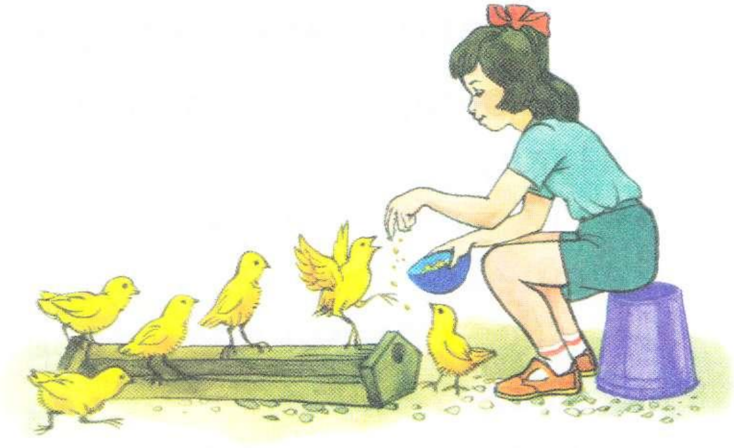

Чĕпсем.

Нина амăшĕ чăх чĕпписем илсе килчĕ. Чĕпĕсене вир пăтти килĕшет. Вĕсем ăна хыпалансах сăхаççĕ.

— Чип-чип-чип!— чĕнет вĕсене Нина.

Чĕпсем ăна часах хăнăхрĕç. Палланă сасса илтсенех çиме васкаççĕ.

* Чăваш чĕлхи — чĕкеç чĕлхи.

Чăлха çыхни.

Эпĕ анне пуçланă чăлхана çыхма тытăнтăм.

Çыхма пĕлмесĕр çипписене чăлхантарса пĕтертĕм.

Анне мана:

— Ачам, малтан çыхма вĕрен, унтан тин çыхтарăп, — терĕ.

! **Ваттисен сăмахĕсем.**

Ĕçчен алă ĕç тупнă.

Аллупа ĕçле, пуçупа шухăшла.

Сыпăксенчен сăмахсем ту.

чар —	— шав
чăл —	— răш
чă —	— ха

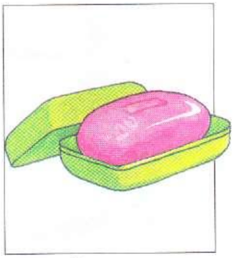

с у́ п ă н ь

н нь   л ль   т ть

су | пăнь   са | на
мă | кăнь   сă | нать
шу | кăль   çу | нат
ку | кăль   у | сă | нать

Ь ь

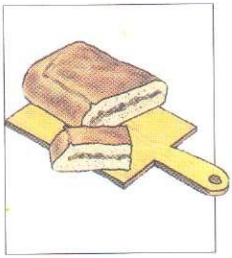

Тулă пуссинче.

Марукпа амăшĕ тулă пуссипе пыраççĕ. Хĕр ача тĕлĕнет:

— Анне, мĕншĕн пучахсем пĕрисем çĕрелле усăннă, теприсем çӳлелле пăхаççĕ?

— Тулли пучах яланах çĕрелле усăнать. Пушши кăна пуçне каçăртать.

ал аль | ăн ăнь | ат ать

хал	мă | кăл	у | тать
халь	мă | кăль	çӳ | рет
са | хал	ту | рат	ку | рать
а | халь	ту | рать	ки | лет

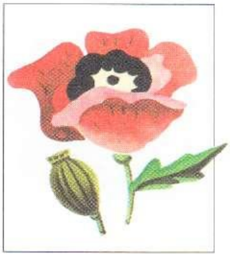

□ó□○□

Чи тутли.

Пĕчĕк Лена тăрмашать,
кукамăшне пулăшать.
Çатми çине çу сĕрчĕ —
пĕçерет-мĕн икерчĕ.
— Эп кун пеккине курман,
питĕ тутлă-çке... Аван!.. —
терĕ Лена савăнса
икерчĕне тутансан.
Пуплешет ват çын унпа:
— Ху пĕçернĕ, çавăнпа...

А. Юман.

Хирĕçле пĕлтерĕшлĕ сăмахсене çыхăнтар.

пĕчĕк	çамрăк	ĕçчен	пушă
ватă	пысăк	тулли	кахал

й ◯́ □ ◯

ай май	ай вай	уй туй
кай	май	суй
йăх	йăм | ра	хăй | ма
у | йăх	йĕл | ме	хăй | ра
ла | йăх	йă | мăк	сай | ра

Йй
Йй

◯ □ ◯ □

Кайăк йăви.

Тимушпа Сантăр ирех вăрмана кайрĕç. Вĕсем хыççăн Улай та чупрĕ.

Вăрманта ачасем кайăк йăви курчĕç. Çăмартисем те пур иккен йăвара. Туссем вĕсене тивмерĕç. Тустарнă йăваран кайăкĕ сивĕнет. Çакна аван пĕлеççĕ вĕсем.

йӗп	йӑ | лӑм	сай | ра
йӗр | ке	кай|рӑм	ка | йӑк
йӗ | рет	ту | йӑм	кӑ | вайт

Упа ҫури.

Шӑтӑкра ирех ҫари
ҫухӑрать упа ҫури.
Ӑна амӑшӗ ҫӗрле
вӑратман-мӗн ыйхӑран,
утара хӑйпе пӗрле
пыл ҫиме илсе кайман.

Н. Карай.

Ҫывӑх пӗлтерӗшлӗ сӑмахсене ҫыхӑнтар.

кулать	пуплет
макӑрать	ахӑлтатать
калаҫать	йӗрет

* Шӑрӑхӑн шӑрши ҫук, шӑршӑн шӑрӑхӗ ҫук.

□○□○

ут ун
ют юн

у|па
ю|па
ю|ръ

ур ул
юр юл

кай
ка|ю
хă|ю

ух ус
юх юс

ул|тав
юл|таш
юр|лать

Юю (йу)

Юю

Икĕ юлташ.

Икĕ юлташ вăрманпа пынă. Вĕсен умне упа сиксе тухнă. Пĕри йывăç çине хăпарса кайнă. Тепри çĕре выртнă та вилнĕ пек пулнă. Упа ăна питĕнчен шăршласа пăхнă та пăрăнса утнă.

Упа кайсан тепри йывăç çинчен аннă.

— Сана хăлхунтан упа мĕн каларĕ вара? — тăрăхласа ыйтнă вăл.

— Хăрушă самантра юлташĕсенчен таракансем — начар çынсем тесе хăварчĕ, — тавăрнă лешĕ.

Л. Толстой.

юр юн   ют юл   юх юс

ю(йу)	ун | кă	улт | тă
ю(у)	юн кун	юл | таш
	А | нюк	И | люш
	А | нук	Пав | луш

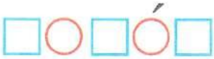

Юр кĕлетке.

Йăваларăм, йăваларăм,
юр кĕлетке купаларăм.
Шăпăр патăм аллине.
Кишĕр — сăмса вырăнне.
Пуç çинче вара — витре.
Пулчĕ тусăм пит хитре.

Л. Николаева.

! Юр ӳксен мулкач та шурă,
юр кайсан — сăрă.

Сыпăксенчен сăмахсем ту.

вит	не	çа	шĕр
шă	ре	сăм	рăк
пар	пăр	ки	са

юн ню   юр рю   юл лю

ю | хӑм   хӑй   юл
юх | нӑ   хӑ | ю | лӑх   ю | ман
Ва | нюк   хӑ | ю | сӑр   ю | мах

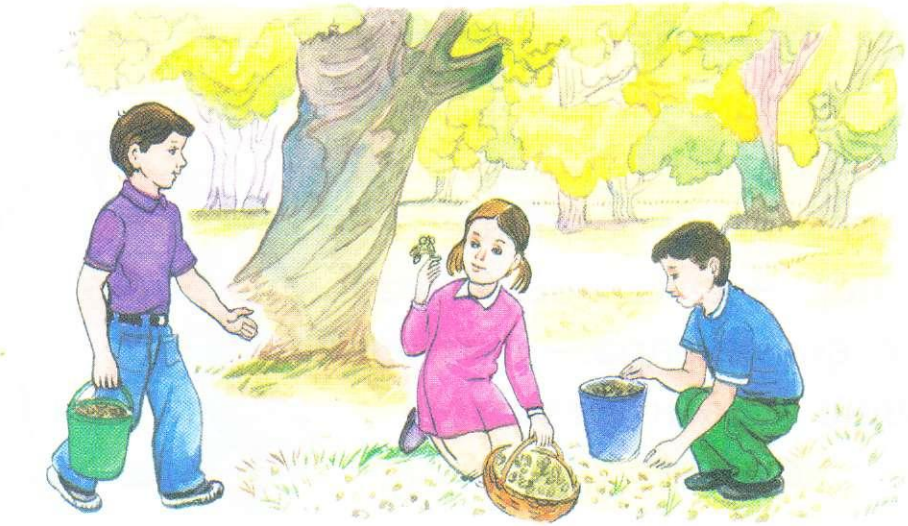

Юман.

Чӑваш халӑхӗ юмана авалтан юратнӑ. Юман ҫинчен вӑл юрӑсем, юмахсем хывнӑ, паттӑр ывӑлӗсене Юман ят панӑ.

Юман — питӗ ҫирӗп йывӑҫ. Вӑл шывра та ҫӗрмест. Унӑн вуллипе пӑрахутсем, вакунсем тунӑ ҫӗрте усӑ кураҫҫӗ.

ал ан ат аш ак ас
ял ян ят яш як яс

а|ка у|яв па|ян
я|ка ту|я ту|ян
яш|ка су|я ян|кăр

яла́в

Яя(йа)

Я я

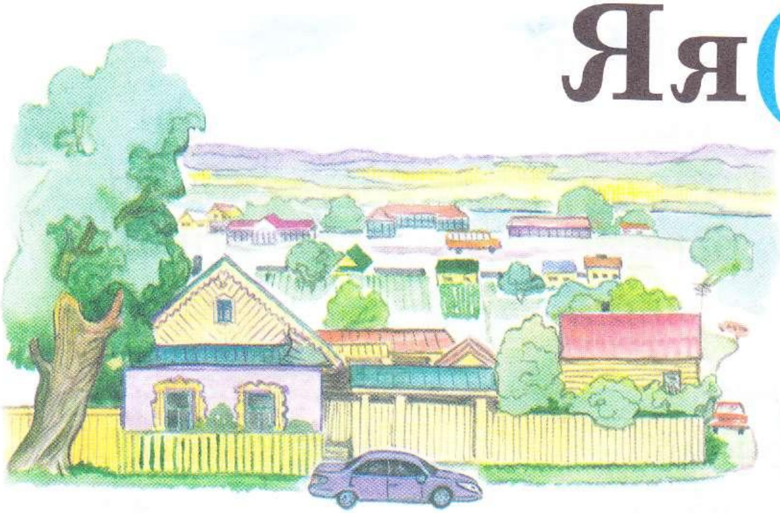

Пирĕн ял.

Пирĕн ял илемлĕ вырăнта ларать. Ял çумĕпе Энĕш юхса иртет. Аякра та мар вăрман. Ял урамĕсем тирпейлĕ, йăмраллă. Ял варринче Культура çурчĕ. Юнашарах— икĕ хутлă шкул, ача сачĕ. Пирĕн ял çулсерен ӳссе, çĕнелсе пырать.

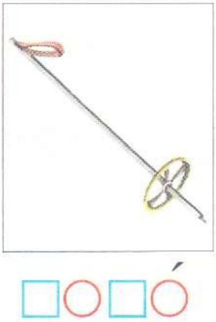

Йĕлтĕрпе.

Йĕлме йĕлтĕр
йăлтăр-ялтăр,
шуса тухрăмăр
хире.

Юр пĕрчийĕ —
хĕл мерченĕ.
Эх, илемлĕ-çке
ирпе.

Ярăнсассăн
пит хавассăн
таврăнатпăр
килелле.

Таврăнсассăн,
кăшт кансассăн
кĕç тытатпăр
кĕнеке.

Мĕтри Васлейĕ.

Кирлĕ сăмахсем хушса çыр.

... хĕл çитрĕ.
Тавралăх ... юрпа витĕнчĕ.

шурă
сивĕ

ла ля на ня та тя
ал ял ан ян ат ят

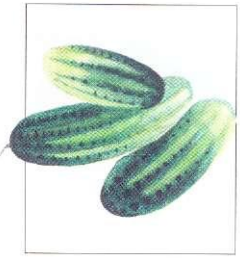

я(а) ву|лать Я|кур
я(йа) вы|лять шыв тап|пи
ка|ять ача тяп|пи

«Кăвак» сурăх.

Тулта сивĕ хĕл кунĕ. Пĕчĕк Илюш алăка яриех уçса ячĕ те пÿлĕме кĕрсе тăчĕ.

— Уй, мĕн чухлĕ «кăвак» сурăх илсе кĕтĕн эсĕ, — терĕ ашшĕ.

— Мĕнле сурăхсем? — ыйтрĕ Илюш.

— Санпа пĕрле пÿрте кĕнĕ сивĕ сывлăш пирки калатăп эпĕ, — терĕ ашшĕ.

Ю. Силэм.

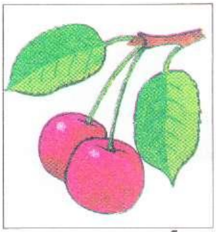

□○□○́

чие́

э е ен не эп пе

ен|теш	си|ен	ен|чĕк
е|шĕл	пи|леш	Е|люк
Эн|тип	чи|е	Эл|пи
э|мел	ан|не	Э|лĕк

Ее (йэ) (э)

Ее

Мĕншĕн тутлă пан улми,
мĕншĕн тутлă çĕр çырли,
мĕншĕн тутлă хурлăхан?
Хамăр лартса тунăран,
хĕвел тĕслĕ пулнăран.

В. Давыдов-Анатри.

Пĕчĕк пахчаçă.

Елюксен пахчи пысăк. Пахчара улмуççисем, чие йывăççисем ӳсеççĕ. Елюк вĕсене тăрăшса пăхать.

Амăшĕ ĕçчен Елюка мухтать:

— Пĕчĕк пахчаçă пур пирĕн,— тет вăл.

эл ле ел эн не ен

э|лек Е|люк э|рём
еп|ле кёс|ке ан|не
э|мел мăрь|е чĕ|ре
эр|не Марь|е вит|ре

Елю́к

Анне.

Пире кам ачашшăн
лăпкать пĕчĕкрен,
чипер çын тăвасшăн
çунать чĕререн?

Кам ыррăн, хавассăн
пурне те пире
çапла лăш курмасăр
пăхса ÿстерет?

Кам пултăр? Пĕлеççĕ
туссем вăл камне.
Вăл — пирĕн телей-çке,
вăл — пирĕн анне!

А. Ĕçхĕл.

! Аннесем пире телейлĕ ÿстересшĕн.

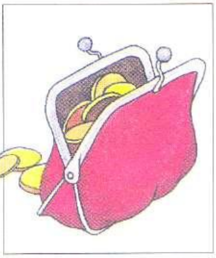

□○́□□○□

Маринепе Энтип.

Марине ултă çулта. Вăл шкула çÿрет. Унăн Энтип ятлă шăллĕ пур. Вăл виççĕре çеç-ха.

Марине — ĕçчен хĕр ача. Вăл хăех чăлха çыхрĕ. Ăна шăллĕне парнелерĕ.

Мĕн тери савăнчĕ Энтип!

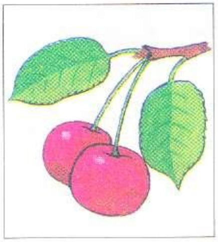

Ваттисен сăмахĕсем.

Ăсти епле, ĕçĕ те çапла.
Ĕçченĕн ĕçĕ ăнсах пырать.

Марье □○□○ çĕлет.
Энтип □○□○ çырли ÿкерет.

а у ы и е э ĕ о

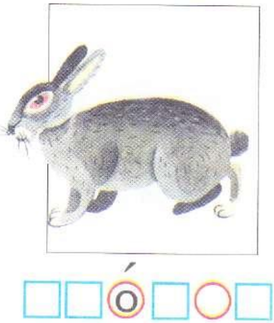

Во|ва	хор	О|ля
Ко|ля	ки|но	ка|ток
у|рок	паль|то	конь|ки

Чĕр чун кĕтесĕ.

Пирĕн шкулта чĕр чун кĕтесĕ пур. Унта кроликсем те пурăнаççĕ. Вĕсене Коля Смирнов пăхать. Вăл кроликсене апат парать, читлĕхĕсене тасатать.

Кроликсем пахча çимĕç, утă çиеççĕ.

Шик-шик шикленет,
шĕшкĕ кутне кукленет.

от то   ток   ор ро   хор

хок|кей   мо|тор
хă|мăл   ор|кестр
тă|вăл   кро|лик

конькú

Конькипе.

Вĕççе пырап конькипе,
хăлхасем хĕп-хĕрлĕ.
Чăр-чар чĕрсе пынипе
пăр çиййĕ пит йĕрлĕ.

Йăлтăр-ялтăр çиçĕм пек
йăр та яр пыратпăр.
Алла-аллăн тытăнса
савăнса ярнатпăр.

А. Çулĕç.

Хĕл Мучи ăста иккен:
кĕперĕсем кĕмĕлтен.

(Пăр.)

то тё ло лё фо фё

са|мо|лёт
пи|лот
шо|фёр

фор|ма
мон|тёр
мо|тор

самолёт

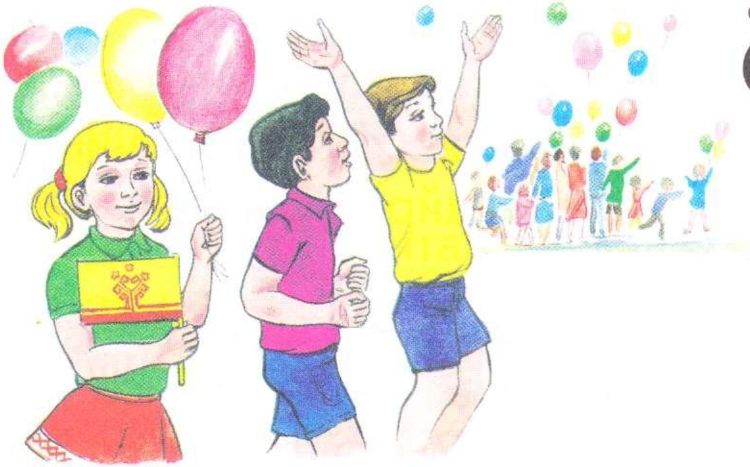

ё(о)

ё

Мӗнле сӑмах ҫырнӑ?

Виҫӗ лётчик тӗл пулчӗҫ те пӗр-пӗринпе калаҫса кайрӗҫ.

— Часах вӗҫетпӗр эппин, — терӗ пӗри.

— Тепӗр уйӑхран. Эсӗ мӗнле сас паллинче вӗҫетӗн?— ыйтрӗ тепри.

— «М» сас паллинче.

— Эпĕ «И» сас паллинче.

— Эпĕ вара «Р» сас паллинче вĕçетĕп, — сăмах хушрĕ виççĕмĕш лётчикĕ.

Пĕр уйăх иртсе кайрĕ. Çынсем уява тухрĕç.

Сасартăк тӳпе кĕрлесе кайрĕ. Сенкер тӳпере виçĕ пысăк сас палли ярăнса пырать. Малта «М», ун хыççăн «И», юлашкинчен «Р» сас палли.

Мĕнле сăмах пулчĕ?

Л. Кассиль.

Кирлĕ сас паллисем хушса çыр.

Л.ня л.тчик пуласшăн. Вăл самол.тпа вĕçесшĕн.

Кун ячĕсем.

Эрнере ҫичĕ кун. Кашни кунăн хăйĕн ячĕ пур.

Эрне тунти кунтан пуҫланать.

Ҫак кун эпир пурте шкула килетпĕр.

Эпир ултă кун вĕренетпĕр. Вĕсем ҫак кунсем: тунти кун, ытлари кун, юн кун, кĕҫнерни кун, эрне кун, шăмат кун.

Вырсарни кун эпир канатпăр.

Эрне.

Итле, тимле, Кĕтерне:
тунти кун пуҫлать эрне.
Эсĕ тăнла, тимлĕ пул,
ун хыҫҫăн — ытлари кун.

Юн кун юрӑ пусӑлӑпӑр,
кӗҫнерни кун вӗҫлӗпӗр,
эрне кун хыт ӗҫлӗпӗр.
Шӑмат кун ҫитсен вара
ҫӑвӑнӑпӑр мунчара.
Пӗр эрнере — ҫичӗ кун,
ҫиччӗшӗ те лайӑх кун.

А. Савельев-Сас.

Ҫырса ил те асра тыт.

Эрнере ҫичӗ кун. Вӗсен ячӗсем: тунти кун, ытлари кун, юн кун, кӗҫнерни кун, эрне кун, шӑмат кун, вырсарни кун.

па ба пу бу пи би

бан|ка	бинт	бул|ка
па|ян	пи|леш	у|па
ба|ян	би|лет	Лю|ба

б □ ○ □ □ ○́ □

Бб

Библиотекăра.

Ĕнер эпир библиотекăра пултăмăр. Пирĕн библиотекарь — Альбина Борисовна. Вăл пире библиотекăпа паллаштарчĕ. Библиотекăра чăвашла, вырăсла кĕнеке нумай.

Ани шурă, вăрлăхĕ хура.

Театра каятпăр.

— Борис, эсĕ шăмат кун мĕн тăватăн?

— Эпир Люба аппапа балет курма каятпăр.

— Мĕнле балет пăхасшăн?

— Аппа «Сарпике» балета кăмăллать. Вăл билечĕсене те илнĕ ĕнтĕ.

— Эпир аннепе пуканесен театрне каятпăр.

Кирлĕ сас паллисем хушса çыр:

п	. улă	у . а	. улка
б	. алан	ку . а	. алет

ка га   ке ге   ко го

ла|герь   клум|ба
горн   Гла|ша
ге|рой   Гри|ша
ге|ор|гин   Га|га|рин

г○□○

Гг

Гг

Пĕрремĕш космонавт.

Шупашкарта Гагарин урамĕ пур. Урам варринче — Гагарин палăкĕ.

Кам-ха вăл Гагарин? Мĕнпе чапа тухнă вăл?

Юрий Алексеевич Гагарин — космонавт, вырăс çынни. Вăл тĕнче уçлăхне чи малтан вĕçсе хăпарнă.

Пытанмалла выляни.

Ачасем картишне тухрĕç. Хураçка та вĕсенчен юлмарĕ.

— Атьăр пытанмалла выляр, — сĕнчĕ Галя.

— Эпир Генăпа пытанăпăр, эсĕ пире шыра, — терĕ Коля.

Гена кĕлет хыçне пытанчĕ. Коля тĕм хыçне лăпчăнчĕ.

Хураçка ăçта пытанчĕ-ши?

Шут сăвви.

Пĕрре — пĕрне,
иккĕ — икерч,
виççĕ — виçе,
тăваттă — тăваткал,
пиллĕк — пилеш,
улттă — улма,
çиччĕ — çилĕм,
саккăр — салма,
тăххăр — тăрна,
вуннă — тух!

та да то до ти ди

дос|ка	до|ми|но
Ли|да	Ди|ма
ди|ван	ор|ден
бри|га|да	бри|га|дир

Дд
Дд

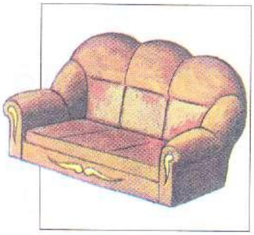

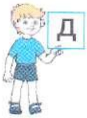

Хастар бригадир.

Данил Степанович — трактористсен бригадирĕ. Вăл кашни ирех ёçе васкать.

Ёç нумай бригадăн. Хĕлле тракторсене юсамалла. Çуркунне — ака-суха вăхăчĕ.

Данил пичче бригади ăмăртура яланах малта.

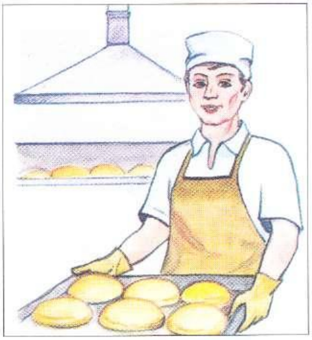

Димăпа аслашшĕ.

— Шутла-ха, çынна алă мĕн тума кирлĕ? — ыйтрĕ пĕррехинче аслашшĕ.

— Мечĕкле выляма, — шухăшламасăр хуравларĕ Дима.

— Тата мĕн тума-ши? — тĕпчерĕ аслашшĕ.

— Кашăк тытма.

— Тата мĕн тума?

— Юхан шыва вĕтĕ чулсем пеме.

Тĕрĕсех хуравларĕ Дима. Анчах алă ĕçлеме кирлине вăл пĕлеймест-ха.

Е. Пермяк.

Тăваттăн пӳрте кĕреççĕ,
пĕри чăлана кĕрсе юлать.

за зе зо зу зы зи

са|сă
ва|за
Зи|на
Си|ма

зо|о|парк
слон
зве|но
зна|чок

Зз

Зз

Çулла ачасем шкул пахчинче ĕçлерĕç. Ачасемпе пĕрле Роза Петровна та пулчĕ.

Пахчара роза тĕмĕсем те пур. Вĕсем çав тери хитре çеçке çураççĕ.

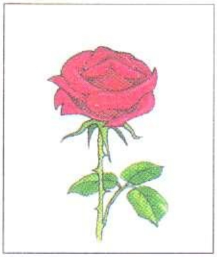

Роза
роза

Арӑсланпа йытӑ ҫури.

(Чӑн пулни.)

Зоопаркра тискер кайӑксем кӑтартнӑ.

Пӗр ҫын йытӑ ҫури илсе пынӑ. Йытӑ ҫурине арӑслан читлӗхне янӑ.

Арӑслан йытӑ ҫурине тивмен. Вӗсем пӗрле апат ҫинӗ, пӗрле ҫывӑрнӑ.

Йытӑ ҫури зоопаркра пӗр ҫул пурӑннӑ. Ҫулталӑк иртсен вӑл чирлесе вилнӗ.

Арӑслан апат ҫиме пӑрахнӑ. Вӑл йытӑ ҫурине ыталанӑ та пилӗк кун хускалмасӑр выртнӑ.

Улттӑмӗш кунне арӑслан вилнӗ.

Л. Толстой.

ва фа   ву фу   ве фе

шав	ву|тă
шарф	фут|бол
Ве|ня	торф
Фе|ня	гра|фин

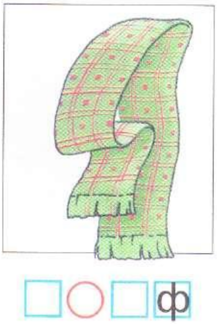

Фф

Фф

Фермăра.

Феня аппа фермăра ĕҫлет.

Фермăра яланах тирпейлĕ. Урайне пăчкă кĕрпи сарнă, стенисем шап-шурă.

Сыснасем патне апат пĕчĕк вакунсемпе илсе пыраҫҫĕ.

Феня аппа сыснисем шултра, ăратлă. Ăна лайăх ĕҫленĕшĕн мухтаҫҫĕ.

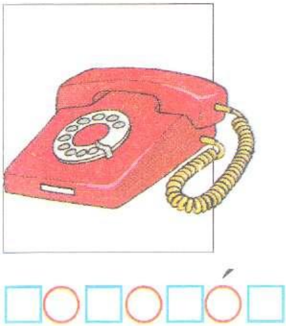

Светофор.

Пĕррехинче эпир хулара пултăмăр. Урам урлă каçма тăрсан анне тăпах чарăнчĕ.

— Мĕншĕн? — тĕлĕнтĕм эпĕ.

— Курмастăн-им эсĕ? Светофор енне пăх, — терĕ анне.

Чăнах та, светофорăн хĕрлĕ куçĕ çунать иккен.

— Нумай кĕтмелле-и? — тĕпчетĕп эпĕ.

— Кăштах тăхтар. Машинăсем иртĕç, вара эпир те хускалăпăр.

Светофор çинчен куçа илместпĕр. Акă унăн сарă куçĕ, унтан симĕсси çуталчĕ. Вара эпир те урам урлă каçрăмăр.

Б. Житков.

шу жу   ши жи   ше же

Же|ня   жи|лет
ё|шен|нě   ши|нель
Жуч|ка   жи|раф
ă|шă   ши|фер

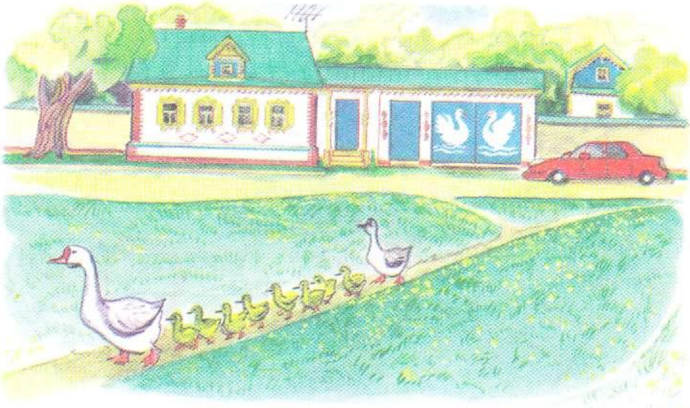

Жж
Жж

Хисеплě çынсем.

Атнер пичче — платник те, слесарь те. Женя аппа — ăста çěвěç.

Кăçал вěсем çěнě çурт лартрěç. Çурчě кирпěчрен, пÿлěмě нумай. Çуртра хитре сěтел-пукан. Пÿрт газпа ăшăнать. Шыв урамран пăрăх тăрăх кěрет.

! Ěçрен ан хăра, вăл хăй санран хăратăр.

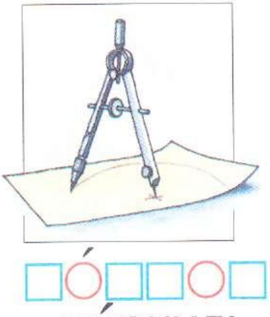

ци́ркуль

ча ца   чи ци   че це

цех
цирк
а|ка|ци

стан|ци
стра|ни|ца
кон|церт

Цц

Цц

Циркра.

Канмалли кун ашшĕпе Федя цирка кайрĕç. Халиччен вăл циркра пулман. Тĕлĕнмелли нумай кунта. Арăслансем ункă витĕр сикеççĕ. Клоун тĕрлĕ мыскара туса култарать. Упа та ташлать циркра.

Предложенисем йĕркелесе çыр.

Циркра, ташлать, упа, та.

Ункă, арăслансем, сикеççĕ, витĕр.

ща щу щĕ щё щи

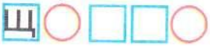

плащ	мун|ча	шă|чă
е|щёк	пах|ча	шу|кăль
чăл|ха	ра|ща	щёт|ка

Щщ

Щщ

Пурăнать пулсассăн
туслă
супăньпе,
шăл щёткипе, —
ку ача вăл
питĕ ăслă,
питĕ кăмăллă,
чипер.

В. Маяковский.

! Хăвна таса тыт —
сывлăхлă пулăн.

хавaслă
пысăк ______ плащ ______ концерт
çĕнĕ
пĕчĕк ______ щётка ______ цирк

се съе   ре рье   се съе

мăрье́

кĕсье
Марье
Патăрьел

Мăньял
съезд
разъезд

Ъ Ь

ъ ь

Патăрьел тăрăхĕнче.

Патăрьел районĕ Чăваш Республикин кăнтăр енче вырнаçнă. Ку таврара пулăхлă хура çĕрсем.

Сăртсем кунта сахал. Вĕсем çӳллĕ мар. Уйсем анлă та тӳрем.

Шывсем Патăрьел тăрăхĕнче тарăн çырмасем çурман. Вĕсем улăхпа танах юхаççĕ тейĕн.

Ял çыннисем кунта тулăх тырă-пулă ӳстереççĕ.

ВУЛАТПĂР, ÇЫРАТПĂР.

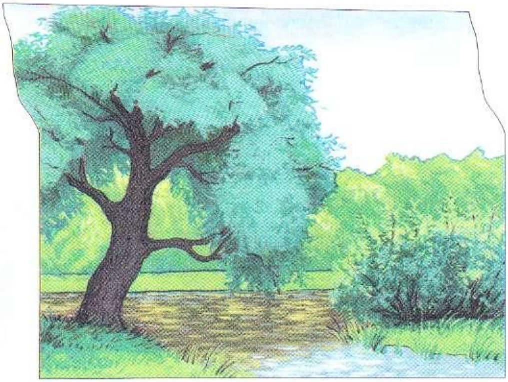

Шурă юр ирĕлет,
çеçен хир чĕрĕлет,
ешĕл курăк ÿсет.
Ку хăçан пулать-ши?

Хĕвел хытă хĕртет,
ăшă çил вĕркелет,
сар ыраш çитĕнет.
Ку хăçан пулать-ши?

Çулталăк.

Çулталăкра вун икĕ уйăх. Вĕсен ячĕсем:

кăрлач (январь)
нарăс (февраль)
пуш (март)
ака (апрель)
çу (май)
çĕртме (июнь)
утă (июль)
çурла (август)
авăн (сентябрь)
юпа (октябрь)
чÿк (ноябрь)
раштав (декабрь)

Сивĕ хĕл иртрĕ. Шыв-шурлă çур çитрĕ. Часах ăшă çу кунĕсем пуçланĕç. Çу хыççăн тулăх кĕр килсе çитĕ.

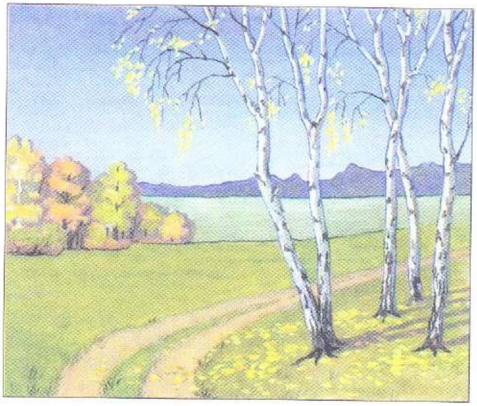 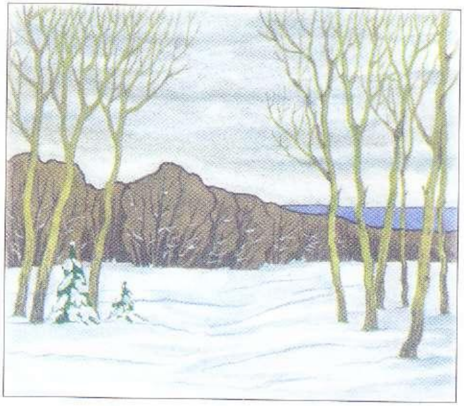

Хир илемĕ каять,
сĕм вăрман çаралать,
пĕрмай çумăр çăвать.
Ку хăçан пулать-ши?

Хирсенче юр анчах,
çырмара пăр анчах,
сивĕтет аванах.
Ку хăçан пулать-ши?

Çĕнĕ çул кăрлачăн пĕрремĕшĕнчен пуçланать.

Çулталăкăн юлашки кунĕ — раштавăн вăтăр пĕрремĕшĕ.

Çулталăкра вун икĕ уйăх.

Кашни уйăхра вăтăр е вăтăр пĕр кун. Нарăс çеç çирĕм сакăр е çирĕм тăхăр кунлă.

Кашни уйăхăн тăршшĕ тăвата эрне ытларах.

Пĕр йывăçăн 12 турат. Кашни турачĕ çинче 4 йăва. Кашни йăвара 7 çăмарта.

Çуркунне.

Килчĕ ырă çуркунне,
килчĕ ячĕ ăшăтса.
Хĕвел сават тĕнчене
хĕл ыйхинчен вăратса.

Тĕттĕм вăрман чĕрĕлет,
ешĕл тумтир тăхăнать,
çеçен хир те ешерет,
илемĕпе мухтанать.

К. Иванов.

Пăнчăсем вырăнне кирлĕ сăмахсем çыр.

1) Ăшă, ырă	хĕл
2) Сивĕ, хаяр	кĕркунне
3) Ылтăн, тулăх	çуркунне

Талăк.

Эпир пурăнакан Çĕр чăмăр. Ун тавралла — тĕнче уçлăхĕ. Çĕр хăйĕн тĕнĕлĕ тата Хĕвел тавра çаврăнать. Вăл хăйĕн тĕнĕлĕ тавра пĕр талăкра çаврăнса çитет. Çак вăхăтра çĕрпе кун ылмашăççĕ. Тĕттĕмленет, каç пулать, тул çутăлать, кун пуçланать.

Вăхăт.

Вăхăта сехетпе виçеççĕ. Сехет çинчи çаврашкана вун икĕ пая пайланă. Кашни пайĕ пĕр сехете пĕлтерет.

Сехетĕн икĕ йĕп. Пĕр йĕппи вăрăм, тепри кĕске. Кĕске йĕппи сехетсене кăтартать. Вăл майĕпен куçать, талăкра икĕ хут çеç çаврăнать. Вăрăм йĕппи кашни сехетре пĕр çаврăм тăвать.

Каҫ пулать.

Хӗвел каҫа сулӑнать,
сӑрт хыҫнелле пытанать,
сулхӑнланать сӗм вӑрман,
уҫӑ сывлӑш палӑрать.

Каҫхи хӗвел ылтӑн пек
йывӑҫ витӗр курӑнать,
сарӑ вӗҫен кайӑк пек
унӑн ҫути вӑй вылять.

Н. Шупуҫҫынни.

Пӑнчӑсем вырӑнне *у е ӳ* сас палли ҫыр.

1) . хӗ вӑрманта пурӑнать.
2) Раман . хӑ турӗ.
3) Ял ҫумӗнчи к . лӗ тарӑн.

Тӑван ҫӗршыв.

Хамӑр пурӑнакан ҫӗршыва эпир Тӑван ҫӗршыв тетпӗр. Кунта пирӗн асатте-асанне, атте-анне ҫуралнӑ. Кунта эпир тӑван чӗлхепе калаҫатпӑр.

Эпир хамӑр ҫӗршыва анне тетпӗр. Вӑл пире хӑйӗн ҫӑкӑрӗпе тӑрантарса ӳстерет, хӑйӗн шывне ӗҫтерет...

Тӗнчере пирӗн ҫӗршывсӑр пуҫне урӑх ҫӗршывсем те пур. Анчах этемӗн амӑшӗ пӗрре кӑна, Тӑван ҫӗршывӗ те унӑн пӗрре ҫеҫ.

К. Ушинский.

Предложенисене уйӑрса ҫыр.

Пирӗн Тӑван ҫӗршыв пысӑк унта тӗрлӗ халӑх пурӑнать эпир Тӑван ҫӗршыва юрататпӑр.

Юратнă çĕршывăмăр.

Юрататпăр эпир, чăвашсем, хамăрăн республикăна. Унăн улăхĕсене, вăрманĕсене, юхан шывĕсене юрататпăр.

Чăвашсем çĕре анне теççĕ. Вĕсем мĕн авалтанпах çĕр ĕçлесе пурăннă.

Чăваш вăрманĕсем питĕ пуян. Вăрманта улма-çырла, мăйăр, кăмпа иксĕлми. Унта тĕрлĕ тискер кайăк нумай.

Пирĕн халăх авалтанпах хăйĕн кӳршисемпе туслă пурăнать.

Юхма Мишши.

Кирлĕ сăмахсем хушса хăвăн адресна çыр.

Чăваш Республики, ... районĕ, ... ялĕ, ... урамĕ, ...

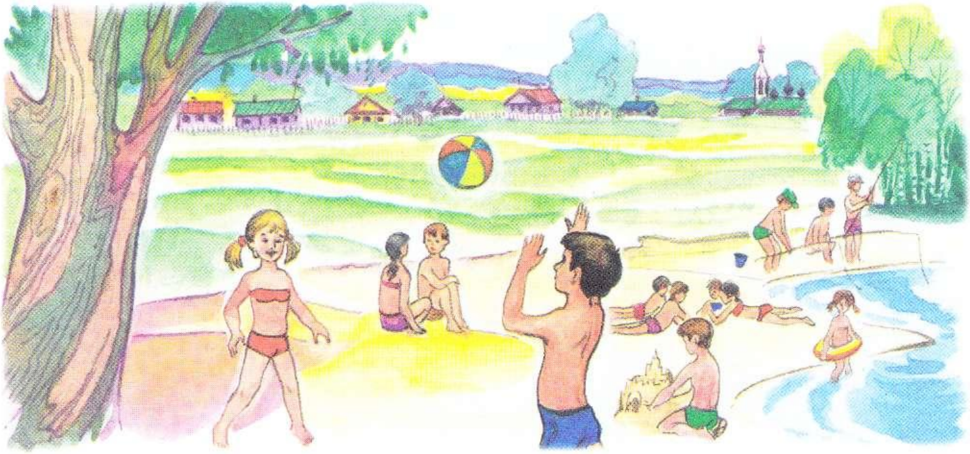

Тăван ялăм.

Пирĕн ял Çавалăн сылтăм енче вырнаçнă. Илемлĕ вырăн! Тӳрĕ урамсенче йывăçсем йышлă: йăмра, хурăн, хурама.

Çавал ял çумĕнче кукăрăлать те хĕвел тухăçнелле çул тытать. Эпир, ачасем, чуна çывăх çак вырăнтан çулла та, хĕлле те татăлмастпăр. Шăрăхра шыва кĕретпĕр.

Пулла çӳреме те ӳркенместпĕр. Вăлтасем йăтса шыв хĕрне чупатпăр.

Çавал хĕлле те хăй патне йыхăрать. Шыв пăрпа витĕнсен конькипе ярăнатпăр. Сăн-пит çырла пек. Пуç тӳпинчен пăс тухать. «Эй, Хĕл Мучи, — тетпĕр вара,— ан тĕкĕн пире, çул пар!»

П. Егоров.

Мучи пĕви.

Пирĕн ял çумĕнче юхан шыв пур. Çулла, уяр чухне, вăл типсех ларать.

— Эх, çакăнта пĕве пулсанччĕ! — терĕ пĕррехинче Кирук.

— Пĕве терĕн тата... Тĕпĕнче хур ури витĕнмелĕх шыв çук! — лĕхлетсе кулчĕ Илюш.

— Асанне каланине астăватăп. Кунта тахçан шыв арманĕ пулнă тет, — терĕ Маруç.

— Темле...— пусçне пăркаларĕ Илюш.

— Ахаль шавличчен атьăр Кĕпитун мучи патне. Вăл ялта чи ватти. Тĕрĕссине каласа парĕ, — хушша кĕтĕм эпĕ.

Эпир пырса кĕнĕ чухне Кĕпитун мучи кĕлет умĕнче кивĕ вĕлле юсатчĕ. Ăна мĕн çăмăлпа

килнине пĕлтертĕмĕр. Вăл пире итлесе ларчĕ-ларчĕ те ассăн сывласа илчĕ.

— Çапла, арман пулнă унта. Пысăкчĕ пĕви. Мĕнешкел пулăсем пурччĕ тата!

Эпир шавласа кайрăмăр. Ыранах ял çумĕнчи çырмара пĕве пĕвелес килчĕ пирĕн.

— Чимĕр-ха, ачасем! — терĕ Кĕпитун мучи.

Вăл пире пĕвере шыв тытăнса тăма çăлкуç-сем кирли çинчен каласа ăнлантарчĕ.

Кĕçех çуллахи каникул пуçланчĕ. Пĕр ир-хине Кĕпитун мучипе кĕреçесемпе наçилкка-сем йăтса çырмана антăмăр.

Çырма кунĕпех кĕр кĕрлерĕ. Пĕрисем тăмлă çĕр йăтрĕç, теприсем Кĕпитун мучипе пĕрле çăлкуççене тупса уçрĕç. Тăрăшни сая каймарĕ.

— Илтетĕр-и? Манăн çăлкуç епле юрласа юхать, — мухтанчĕ Маруç.

Кунсерен тулса пычĕ пирĕн пĕве. Ăна Кĕпи-тун мучие сума суса Мучи пĕви терĕмĕр.

Каярах Мучи пĕвине ял çыннисем татах пысăклатрĕç. Халь унта çыран таранах шыв тăрать.

Н. Карай.

! Ĕçе пуçăнсан вĕçне çитер.

Карăшпа каюра.

Пĕчĕк карăш аякри ăшă енчен тăван çĕршывне, çурçĕре, васканă. Карăш çулла пирĕн тăрăхра чĕпĕ кăларать. Хĕл касма вара инçетри Африкăна вĕçсе каять.

Карăша вĕçме йывăр. Унăн çуначĕсем пĕчĕк. Вăл тĕллĕн-тĕллĕн вĕçет, тĕллĕн-тĕллĕн çуран утать.

Çул çинче карăш каюрана тĕл пулнă.

— Кам эсĕ? Ăçталла çул тытатăн? — ыйтнă карăшран каюра.

— Эпĕ — карăш, ăшă енчен тăван çĕршыва таврăнатăп.

— Мĕншĕн эсĕ яланах ăшă çĕршывра пурăнасшăн мар? — тĕлĕннĕ каюра. — Мĕншĕн çулсерен пиншер çухрăмран вĕçсе килетĕн? Урусене те юн тухиччченех амантса пĕтерне.

Хурчка та тытма пултарать сана. Мĕншĕн эсĕ çак тертсене куратăн? Мĕн илĕртет сана сивĕ çĕре?

— Тăван çĕршыв... — хуравланă карăш.

В. Сухомлинский.

Предложенисем туса çыр.

1) Автан		какалать
2) Хур		авăтать
3) Вăкăр		макăрать
4) Ача		мĕкĕрет

Предложенисенчен калав йĕркеле.

Симĕс курăк çĕкленет.
Хĕвел хĕртсе пăхать.
Юр ирĕлсе пĕтрĕ.
Çуркунне çитрĕ.

Иван Яковлевич Яковлев.

Чăваш çырулăхне йĕркелесе яракан çын Иван Яковлевич Яковлев пулнă. Вăл чăваш ачисем валли букварь çырса кăларнă. Унтанпа çĕр çирĕм çул ытла иртрĕ ĕнтĕ. Чăваш халăхĕ хăйĕн чаплă ывăлне манмасть.

ЯКОВЛЕВ БУКВАРĔНЧЕН.

Сармантей.

Сармантейĕн сарă чăххи сарă çăмарта тунă тет. Шăши пынă та ăна хўрипе çапса çĕмĕрнĕ. Сармантей те йĕрет тет, сарă чăххи те какалать тет...

? Эсĕ ку юмаха илтнĕ-и? Малаллине аса илсе каласа пар.

ю
у

Кирлĕ сас паллисем ларт.

1) Асламăшĕ .мах каласа парать.
2) Ван.кпа Мар.к тимлĕ итлеççĕ.

Çуркунне.

Çуркунне хĕвел хĕртсе пăхать. Тулта ăшă. Çил вĕрмест. Çӳлте тăрисем юрлаççĕ. Юр ирĕле-ирĕле кăшт анчах юлчĕ. Урамра шыв чăл-чăл-чăл! юхса выртать.

Эпир ачасемпе хăма татăкĕсенчен пĕчĕк кимĕсем турăмăр. Хытăрах юхакан пĕр шырлана ятăмăр. Хамăр: «Камăн иртет! Камăн иртет!» — тесе кимĕсем хыççăн чупатпăр.

Çапла чупса пынăçемĕн эпĕ хам умра мĕн

пуррине те курман. Шыв лупашкине лап! кӗтӗм ӳкрӗм. Кӗпе-йӗм йӗп-йӗпе! Сивӗ, шăнтăм хам!

Кӗпе-йӗм улăштарас тесе эпӗ киле чупса кайрăм.

— Ăҫта йӗпетрӗн? Епле йӗпетрӗн? — тӗпчеме пуҫларӗ анне.

Эпӗ тӳррипе каласа патăм.

— Ҫук сана кӗпе! Кай, кăмака ҫине улăхса лар! Ӳлӗм умна-хыҫна чипер пăхса ҫӳре! — терӗ аннем.

Шывăн турачӗ ҫук теҫҫӗ.

Предложенисем йӗркелесе ҫыр.

1) Хӗвел, хӗртсе, ҫуркунне, пăхать.
2) Ăшă, тулта.
3) Ҫурхи, шыв, хушшинче, урам, юхать.
4) Кимӗсем, эпир, турăмăр.

Ваттисен сăмахӗсем.

Шывран типпӗн тухма ҫук.
Шыв теме те ҫӗмӗрӗ.

Чӑваш халӑх сӑвӑҫи.

Константин Васильевич Иванов — чӑвашсен чаплӑ сӑвӑҫи. Унӑн «Нарспи» кӗнекине халӑх юратса вулать. Ӑна вырӑсла, тутарла тата ытти чӗлхесене куҫарнӑ.

К.В. Ивановӑн пултарулӑхӗ нумай енлӗ пулнӑ. Вӑл ялти шкултах ӳкерчӗксем тума юратнӑ, сӑвӑсем ҫырнӑ.

Каярахпа Константин Иванов Чӗмпӗрти чӑваш шкулӗнче вӗреннӗ, ӗҫленӗ. Кунта вӑл И.Я. Яковлева пулӑшнӑ, чӑвашла букварь валли ӳкерчӗксем тунӑ.

Кирлӗ сӑмахсем хушса ҫыр.

1) Анюк ... ялӗнче пурӑнать.	Шупашкар
2) Аппӑшӗ ... хулинче вӗренет.	Кинчер
3) ... варринче утравсем пур.	Атӑл

Сентти.

Чипер ача Сентти пур,
чупса ҫӳрет урамра.
Кĕвентине утланса
ача вылять лашалла.
Аслă урам тăршшĕпе
чиксĕр тусан кăларать,
хура чикан пек хура
каҫпа киле таврăнать.
Чипер ача Сентти пур,
чупса килет лашипе,
хăйĕн пĕчĕк чĕлхипе
пакăлтатать инкĕшпе.

К. Иванов.

Сыпăксем хушса сăмахсем ту.
Сĕ..., хĕ..., ав..., ар..., ал..., ме..., чĕ... .

Чӗкеҫ.

Чӗкеҫ, чӗкеҫ, чӗкеҫӗ,
кунӗпе вӗҫсе ҫӳрет вӑл,
пӗртте канма пӗлмест вӑл,
шӑна-пӑван пуҫтарать,
чӗпписене тӑрантарать.

К. Иванов.

Предложенисене уйӑрса ҫыр.

Ҫуркунне ҫитрӗ кайӑксем ӑшӑ енчен вӗҫсе килчӗҫ вӗсем васкаса йӑва ҫавӑраҫҫӗ.

Пӑнчӑсем вырӑнне кирлӗ сӑмахсем ларт.

Хӑлат, кӗпшӗл, тӑри — ... . Ҫӗмӗрт, йӑмра, юман — ... . Ҫеҫпӗл, серте, пултран — ... .
Ҫӑраҫҫисем: йывӑҫсем, кайӑксем, ӳсентӑран.

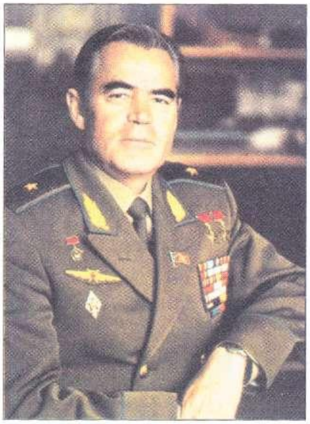

Виççĕмĕш космонавт.

Андриян Григорьевич Николаев — виççĕмĕш лётчик-космонавт. Совет Союзĕн Геройĕ ятне вăл икĕ хут илнĕ. Хăйĕн ытти космонавт тусĕсем пекех, Андриян — хăюллă çын.

Чăваш ачисемшĕн Андриян Николаев уйрăмах çывăх. Вăл пирĕн ентеш-çке!

Паттăр космонавтăн тăван ялĕ— Шуршăл.

Шуршăл хитре вырăнта вырнаçнă. Ял урамĕсем тирпейлĕ, ешĕл йăмраллă. Ял çумĕпех Çавал шывĕ юхса иртет.

Андриян Николаев вĕреннĕ Шуршăлти шкулта халĕ музей. Музейра космонавт вĕреннĕ класс, вăл ларнă парта пур. Шуршăлти колхоз та космонавт ячĕпе хисепленет.

Юхма Мишши.

Ҫĕнтерӳ кунĕ.

Ҫур ĕмĕр ытла каялла пирĕн ҫĕршывăн нумай хулипе ялĕ ҫиййĕн вăрҫă кĕрлесе иртнĕ. Фашистла Германи халăхсене чура тăвасшăн пулнă. Фашистсем тĕнчере «ҫĕнĕ йĕрке» тума шут тытнă.

Тăвата ҫул пынă Тăван ҫĕршывăн аслă вăрҫи. Вăл ҫав тери хăрушă та йывăр пулнă. Нумай хулапа ял ишĕлнĕ, ҫунса кĕлленнĕ.

Вăрҫăра нумай ҫын вилнĕ, аманса сусăрланнă. Вăрҫа пула нумай ватă-вĕтĕ, ача-пăча тăлăха юлнă. Халăх ҫав тери пысăк хурлăх, нуша тӳснĕ.

Ирĕклĕхшĕн кĕрешекен халăхсем фашистсене ҫĕнтернĕ-ҫĕнтернех.

Тăванла ытти халăхсемпе танах чăвашсем те вăрҫăра паттăррăн ҫапăҫнă.

Ҫак хăрушă вăрҫăра ҫĕнтернĕ ятпа ҫу уйăхĕн 9-мĕшĕнче ҫулленех Ҫĕнтерӳ кунне паллă тăваҫҫĕ.

Предложенисене уйăрса ҫыр.

Тăван ҫĕршывăн аслă вăрҫи тăвата ҫул пынă вăрҫăра чăвашсем те паттăррăн ҫапăҫнă нумайăшĕ киле таврăнайман.

Чап монуменчĕ.

Шупашкарта, Атăлăн çӳллĕ çыранĕнче, çамрăк парк ешерет. Ун варринче капмар палăк — Чап монуменчĕ. Ку палăка Тăван çĕршывăн аслă вăрçинче çĕнтернĕ ятпа лартнă.

Çу уйăхĕн 9-мĕшĕнче кунта çулленех халăх нумай пухăнать. Çынсем Çĕнтерӳ кунне уявлама таçтан-таçтан та килеççĕ.

Палăк умĕнче сӳнми вут — асăну вучĕ çунать. Çынсем палăк патне чечек кăшăлĕсем хураççĕ. Вĕсем вăрçăра вăхăтсăр вилнисене асăнса пуç таяççĕ.

? Сирĕн ялта вăрçăран килмен салтаксене асăнса лартнă палăк пур-и?
Вăрçăра пуç хунă паттăрсене асăнса эсир çав палăк патне чечексем хуратăр-и?

Пĕртăван паттăрсем.

Муркаш районĕнчи Исетерккĕ ялĕнчи Татьяна Николаевнăпа Алексей Илларионович сакăр ывăл пăхса ӳстернĕ. Вĕсем саккăрăшĕ те Тăван çĕршывăн аслă вăрçине хутшăннă.

Иван вăрçăн пĕрремĕш кунĕнчех пуçне хунă. Шăллĕ вилнине пĕлсен Кĕркурипе Александр хăйсен ирĕкĕпе фронта кайнă. Хĕрӳ çапăçура Кĕркурин пурнăçĕ те татăлнă. Вилнĕ хыççăн ăна Совет Союзĕн Геройĕ ятне панă.

Якур пĕр çапăçура тăшман дзотне хăй ӳчĕпе хупланă. Павăл та Тăван çĕршыва хӳтĕлесе вилнĕ. Фролпа Родион вăрçăра йывăр аманнă. Вĕсем те вăхăтсăр çĕре кĕнĕ.

Александрпа Михаил та вăрçăра паттăр çапăçнă.

Сакăр паттăр ятне ял çыннисем яланах асра тытаççĕ. Ялти пĕр урама Алексеевсен ятне панă. Урам вĕçне паттăрсен амăшне асăнса палăк лартнă.

Çырса ил.

Пире вăрçă кирлĕ мар,
миршĕн пурте кар тăрар!

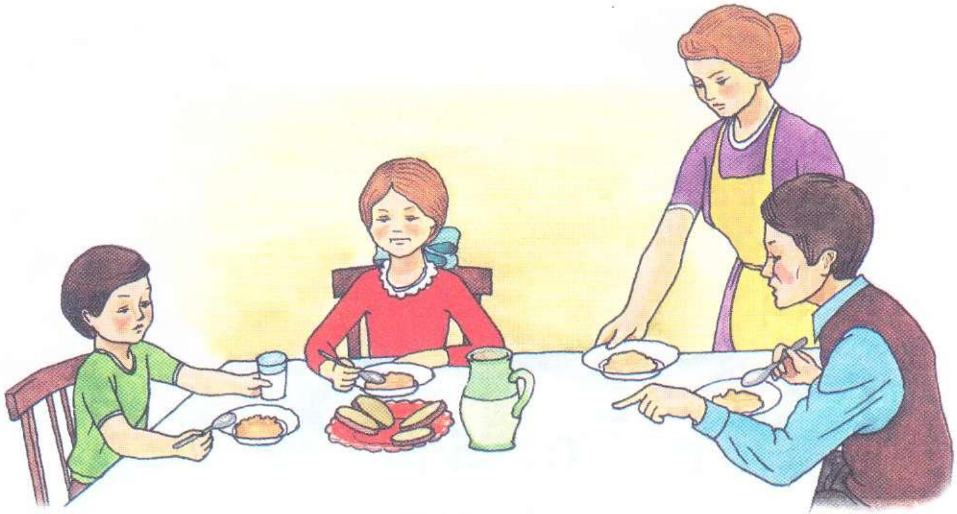

Пĕрчĕ.

Атте сĕтел умĕнчи пукан çинче ларать. Эпир — сĕтел хушшинче. Апатланатпăр. Пурсăмăр та тирпейлĕ пулма тăрăшатпăр. Ванюк шăллăм çеç тăп ларма пĕлмест. Вăл куркинчи сĕтне тăкнă, çăкăрне тĕпретнĕ.

— Эсĕ, Ванюк, хăçан тирпейлĕрех пулăн? — терĕ атте. — Çăкăра ун пек ан тĕпрет. Çăкăр вăл пĕрчĕрен пулать. Пĕр пĕрче хĕрхенме пĕлмен çын çĕр пĕрче хĕрхенми пулать.

Ванюк вăтаннипе хĕрелсе кайрĕ. Вăл васкасах тĕпренчĕксене пĕр çĕрелле пуçтарчĕ.

Илпек Микулайĕ.

Сыпăксем хушса сăмахсем ту.

Çă... , пĕр... , шăл... , кур... , пу... , сĕ... .

Пӳлĕмре.

Асатте канмашкăн выртрĕ
кăнтăрла кравать ҫине,
кăшт шăпрах пулма вăл ыйтрĕ —
чартăм пуканесене.

Калаҫаҫҫĕ ҫепĕҫ саслăн,
шавламаҫҫĕ вĕсем тек,
кĕтесре кушак ăнланнăн
мăрлатать пĕр сассăр пек.

Эп хуллен юмах пуҫларăм,
ман тавра пуканесем...
Асаттеҫĕм, кан пĕр ҫаврăм,
шăппăн калăп юмахсем.

А. Ильин.

Ҫывăх пĕлтерĕшлĕ сăмахсем туп.

пĕчĕк	лайăх	тĕттĕм	инҫе
аякра	тĕксĕм	аван	вĕтĕ

Пĕрремĕш пан улми.

Алёна пӳрт умне икĕ улмуççи лартрĕ. Пĕрине — амăшĕ, теприне — асламăшĕ ячĕпе.

Пĕр çул шăварчĕ улмуççисене хĕр ача, икĕ çул... Виççĕмĕш çулхине амăшĕн улмуççийĕ çинче пĕртен-пĕр чечек çурăлчĕ. Унтан пĕртен-пĕр пан улми тĕвĕленчĕ, кĕçех пиççе çитрĕ. Алёна амăшĕн улмуççийĕ çинчи пан улмине татса илчĕ. Ăна çурмаран касса пĕчĕк турилкке çине хучĕ.

— Анне, асанне, — терĕ вăл, — пан улми çийĕр, вăл сирĕн улмуççи çинче çитĕннĕ. Пан улмийĕ тутлă пултăр.

В. Сухомлинский.

Хама çеç, тен, хăналас...

Тупрăм виçĕ çĕр çырли.
Чухлăр: татрăм кам валли?
Пĕрне парас Кирлене,
чунтан савнă пиччене.

Теприне — Кулинене,
кӳршĕ ял хĕр ачине.
Виççĕмĕшне — Марука,
хамăн пĕчĕк йăмăка.

Чим-ха, кун пек пайласан
кӳренмест-ши шăллăм ман?
Пăшăрханмĕç-ши атте
тата ватă асатте?

Урăхла, тен, шухăшлас—
хама кăна хăналас...

П. Çăлкуç.

Çывăх пĕлтерĕшлĕ сăмахсене туп:

ăшă	шăрăх	пысăк
сулхăн	сарлака	хăвăртрах
анлă	ерипен	капмар
хуллен	сивĕ	часах

Хăйсемех.

Пĕррехинче Мишук амăшĕ киле таврăнсан шалт тĕлĕннĕ.

— Мишук, велосипед урапине епле аркатрăн?

— Анне, вăл хăех арканчĕ.

— Кĕпӳ тата мĕншĕн çурăк сан?

— Аннеçĕм, вăл хăех çурăлчĕ.

— Хăрах пушмаку ăçта тата? Çухатрăн-им?

— Вăл хăех таçта çухалнă.

— Вĕсене кăштах вĕрентсе илер пуль, — тенĕ амăшĕ ывăлне итленĕ хыççăн.

— Мĕнле?

— Питĕ ансат, — хуравланă амăшĕ. — Акă мĕнле.

Енчен те вӗсем хӑйсемех ҫӗмӗрӗлме, ҫурӑлма, ҫухалма пӗлеҫҫӗ пулсан, халӗ хӑйсемех тӳрленччӗр, ҫӗленччӗр, тупӑнччӑр. Эпир вара санпа, Мишук, пӗр шухӑшсӑр кӗтсе ларӑпӑр.

Мишук ҫӗтӗк кӗпипех ҫӗмӗрӗлнӗ велосипечӗ ҫумне ларнӑ та шухӑша кайнӑ.

Е. Пермяк.

? Мишук мӗншӗн шухӑша кайнӑ?

Натали кӗпе тӗрлет.

Натали кӗпе тӗрлет.
  Кам валли
ҫав тери хитрелет
  Натали?
Тап-таса юр евӗрлӗ
  шур пире
хӗрлӗ, симӗс ҫиппеле
  вӑл тирет.
Сарӑпа сенкер хушать
  тӗлӗпе.
Ку хӗвел пек курӑнать,
  пӗлӗт пек.

П. Хусанкай.

Килнӗ чухне илӗпӗр.

Ленӑпа асламӑшӗ кӳршӗ яла каяҫҫӗ. Асламӑшӗ йӑтнӑ ҫӗклем самаях пысӑк. Темиҫе хутчен те канса илкелерӗҫ вӗсем. Асламӑшне тем пекех пулӑшӗччӗ Лена, анчах пӗчӗкҫке-ха вӑл. Ҫӗклеме йӑтса пӑхрӗ те вырӑнтан та хускатаймарӗ. Пурпӗрех асламӑшне пулӑшмалли мел шыраса тупрӗ хӗр ача.

— Асанне, атя ку япаласене ҫул ҫине лартса хӑваратпӑр. Таврӑннӑ чухне илӗпӗр, — хӗпӗртесе пӗлтерчӗ вӑл.

Ю. Силэм.

Предложенисене уйӑрса ҫыр.

Манӑн пӗчӗк йӑмӑк пур вӑл маттур хӗр ача вата асаннене пулӑшать.

Сăпка юрри.

Упа кĕчĕ шăтăкне,
— Çывăр, — терĕ çурине.
Тилĕ кĕчĕ йăвине,
çывăратрĕ пепкине.

Эс те, шăллăм (йăмăк), кусна хуп,
кусна хуп, кусна хуп...

П. Эйзин.

Сехет.

— Шăк-шак! Шăк-шак! —
ерипен шаккать сехет.
— Шăк-шак! Шăк-шак! —
вăл куса хупма сĕнет:
— Лăпкă çывăр ăшăнса,
тĕлĕкре те савăнса.
Шăк-шак!

? Санăн пĕчĕк йăмăку е шăллу пур-и?
Вăл мĕн ятлă?
Эсĕ ăна пăхатăн-и?

Çырса ил. Кирлĕ çĕрте çемçелĕх палли ларт.

Гал.ăн пĕчĕк шăллĕ пур.
Галя ăна питĕ юратат. .
Вăл унпа вылят. .

Кумалякпа туслашни.

Кумаляк вăл — кăткă. Пирĕн пӳрт çумĕнче пахчара пурăнать. Виçĕм кун урана шăрпăк кĕртсе ятăм та пусма вĕçĕнче çапла шăрпăк кăларса ларатăп. Пăхатăп, картлашка хăми тăрăх пĕр Кумаляк чупать. Эпĕ ăна тӳрех пĕлтĕм Кумалякне. Ма Кумаляк-и? Темме. Таçта илтнĕ эпĕ вăл сăмаха, тем тени вăл — пĕлместĕп. Хам пуç ăссĕн çак кăткă пуль терĕм. Чăнах та çавă пулнă. «Кумаляк», — тесе чĕнтĕм те, чарăнса ман çине кăн-н! пăхрĕ. Кайран калаçса кайрăмăр вара. Вăл мана хăй çинчен каласа парать, эпĕ — хам çинчен.

Кумаляксен килĕ питĕ пысăк. Кăткăсем нумаййăн пурăнаççĕ. Эпĕ курнă вĕсене: эх, чупаççĕ. Тем пысăкăш япаласене сĕтĕреççĕ.

Кумаляк вăл манашкал ача та, унпа выляма никам та ерçмест, çитĕннисем хăйсемпе ертмеççĕ. Çавăнпа та малтанхи хут курсанах

манран пӗр чӗптӗм те хӑрамарӗ вӑл. Ура туни тӑрӑх чупса хӑпарчӗ те чӗркуҫҫи ҫине ларчӗ.

Ним те ҫыртмасть. Кӑткӑсем вӗсем хӑйсен кил-ҫуртне аркатма тытӑнсан кӑна питӗ хытӑ тарӑхса каяҫҫӗ, вара ҫыртаҫҫӗ.

Тарӑхмасӑр. Эпӗ хам та ӗнер лаҫ ҫумӗнче пӳрт турӑм. Кукӑль пӗҫерме тесе тӑм илме кайрӑм ҫеҫ, Максӑм Вани ман пӳрте йӑлт тустарса тӑкнӑ. Кайран пахча алӑкӗ айӗнчен пӑхса кулать манран. Хӑйӗн хырӑмӗ ҫара тусан. Пиччӗшӗ пур та, ҫӳрет иртӗхсе. Манӑн кӑна Кумаляксӑр пусҫне никам та ҫук. Анне хулана кайнӑ. Паян, ыран, тепӗр кун пулсан тин килет. Кӗтетӗп, кӗтетӗп. Атте каҫалапа килет-ха, анчах ывӑнса таврӑнать те — манпа вылямасть. Пӗтӗм ӗмӗр ҫак Кумалякпа вылясах иртсе каять ӗнтӗ.

Хӗвел ансан Кумаляк ҫывӑрма вӗтӗртеттерет. Тӗттӗмленсен вӗсем пӳрт алӑкне чӑнкӑр-чӑнкӑр питӗрсе лартаҫҫӗ тет те кӗртмеҫҫӗ тет.

Петӗр Яккусен.

Ҫывӑх пӗлтерӗшлӗ сӑмахсене туп.

пӗчӗк	васкать
шултра	вӗтӗ
хыпаланать	пысӑк

Ырпи.

Кĕшĕл-кĕшĕл хур чĕппи.
Эх, епле хитре чуппи!
Хăшсем курăк сăхаççĕ,
хăшсем шыва чăмаççĕ.
Вĕтĕр-вĕтĕр-вĕтĕрпи,
хур чĕппи шутлать Ырпи:
— Пĕрре, иккĕ, вуннă,
виççĕ,
тăххăр, саккăр, пиллĕк,
çиччĕ!
Ăна пиччĕш тӳрлетет:
— Тĕрĕс мар шутлатăн, —
тет, —
пĕрре, иккĕ, виççĕ, тăваттă,
пиллĕк, улттă, çиччĕ,
саккăр!
Пурĕ сакăр хур чĕппи—
шутлама вĕрен, Ырпи.

А. Ыхра.

Ваттисен сăмахĕсене вĕçле.

Хур усракан хуранĕ ... .
Хур хыççăн кайнă чăх пуççăр ... .

Улине тӗлӗнет.

Пӗррехинче пиллӗкри Улине ашшӗпе пӗрле вырӑс ялне кайнӑ. Урамра пӗчӗк ачасем вылянӑ, хӗрсе кайса тем ҫинчен калаҫнӑ.

Улине шалт тӗлӗннӗ.

— Атте, пӑх-ха, хӑйсем пӗчӗк ҫеҫ, вырӑсла лайӑх пӗлеҫҫӗ. Манӑн та вӗренесчӗ.

Инҫех те мар ӗне ферми пулнӑ.

Улине ӗнесем макӑрнине илтнӗ те:

— Ӗнисем чӑвашла макӑраҫҫӗ тата, — тенӗ.

М. Сакмаров.

Маринепе Кампур.

Маринен Кампур ятлӑ йытӑ пур. Хӗр ача ӑна питӗ юрататъ. Унпа час-часах вылятъ.

— Ку «а», ку «в». Вула, Кампур,— хушатъ Марине.

— Ав! Ав! — вӗрсе илет Кампур.

— Ку «ӑ», ку «ӗ». Кампур, вула, — хушатъ каллех Марине.

Анчах Кампур шарламастъ. Вӑл ку сас паллисене пӗлмест ҫав.

И. Шухши.

? Сирӗн килте йытӑ пур-и?
Вӑл мӗнлерех?

Сывлăм шывĕ.

Улăхра пин тĕрлĕ çăлтăр
мерчен евĕр йăлкăшать.
Чĕлтĕр-чĕлтĕр, йăлтăр-йăлтăр
сывлăм шывĕ ялтăрать.

Сывлăм шывĕ питĕ капăр,
йывăççем те тап-таса.
Чечеке те, курăка та
вăл ирех каять çуса.

В. Эктел.

Уçланкăра.

Епле аван çулла вăрманта! Сывлăш уçă.

Акă уçланкă. Кунта темĕн тĕрлĕ чечек те ӳсет. Уçланкăн пĕр вĕçĕнче йăрăс пӳллĕ хырсем кармашаççĕ. Тепĕр вĕçĕнче шурă хурăнсем ӳсеççĕ. Юнашарах — шапăлти ăвăссем.

Вăрманта куккук авăтни, кайăксем шĕнкĕлтетни илтĕнет.

С. Элкер.

Пăнчăсем вырăнне кирлĕ сăмахсем ларт.

Хутăш вăрманта ... хурăнсем, ... хырсем, ... ăвăссем ӳсеççĕ. Кунтах ... юман та пур. Йывăççем айĕнче ... курăк ӳсет.

Пăрчăкан.

— Пăрчăкан, пăрчăкан,
ма çунатна пăчăртан?
Тăрăс-тăрăс сиккелен,
хӳрӳне пĕрмай силлен,
мĕн пулнă вара паян?

— Эппинех, сана калам:
лупас хыçĕнче — йăвам,
йăвара — тăват пепкем,
тăваттăш те тĕкленмен.
Эс илесрен чунăм çук,
эс тивместĕн пуль, Васук?

— Эх, пăрчăкан, пăрчăкан,
эс ахалех пăчăхан!
Кайăк чĕппине Васук
нихăçан та тивес çук.

Стихван Шавли.

Кирлĕ сăмахсем хушса çыр.

1) ... шăнкăрч йăви тăвать.	тăри
2) Тӳпере ... юрă шăрататъ.	ача
3) ... шăши тытать.	куккук
4) Вăрманта ... авăтать.	тăмана

Упа.

Эпĕ упа-утаман,
ик урапа утакан,
пур кайăкран хытăрах
мĕкĕрттерсе улакан.

Çăва тухсан вăрманта
вĕллесене ватакан,
тутлă пылне çиекен,
ĕнесене тытакан.

Н. Шелепи.

? Упа çинчен эсĕ тата мĕнле сăвă пĕлетĕн? Ытти чĕр чунсем çинчен сăвăсем пĕлетĕн-и?

Предложенисене урăхлатса çыр.

Тĕслĕх. Упа пыл юратать. — Упасем пыл юратаççĕ.

Мулкач йăва çавăрмасть. Вăл ирĕке юратать. Çавăнпа унăн çăмĕ яланах таса.

Арçури.

Пĕррехинче вăрмана хурăн çырли татма кайрăмăр. Çул çинче Павлик хăйне аслашшĕ çамрăк чух вăрманта арçурипе çапăçни

çинчен каласа панине аса илчĕ. Хăлхасене чăнк тăратсах итлерĕмĕр ăна.

Вăрмана кĕрсен Сантăр пирĕнтен уйрăлчĕ.

— Эпĕ хам пĕлнĕ вырăна каятăп, — терĕ.

Эпир сĕвек тăвайккинче юлтăмăр. Лапка-лапка хурăн çырли! Татрăмăр та, çирĕмĕр те.

Маруç тата пит çăмартине çырла шывĕпе хĕретрĕ:

— Эп çырлара пулнине пĕлччĕр, — кулчĕ вăл.

Çил тухрĕ. Вăрман çийĕн пĕлĕтсем курăнчĕç. Эпир киле кайма пуçтарăнтăмăр.

— Тс-с-с... — пире шăп пулма асăрхаттарчĕ Павăл.

Çырма леш енче ача макăрнă сас илтĕнчĕ. Пирĕн паталла çывхарса пычĕ вăл. Ак

тамаша! Мĕн ку? Сантăр! Шĕшкĕ тĕммисем хушшинчен вирхĕнсе тухрĕ ача. Хăйне тăрукках курсан хăраса каймалла, пичĕ юнпа вараланнă, кĕпин хăрах ҫанниййĕ ҫурăлнă. Хуп пуракне те ӳкерсе лапчăтнă тата.

— Мĕн пулчĕ? — ыйтрăмăр эпир.

— Арҫури! — аран сывлăш ҫавăрса каларĕ Сантăр.

— Ăҫта?

— Ҫавăнта! — уҫланкă енне аллипе сулчĕ вăл.

Пирĕн пурин те арҫурие ҫывăхран курас килчĕ. Сантăр хыҫҫăн вар вĕҫĕ урлă каҫрăмăр, уҫланкă хĕррине тухрăмăр.

— Ăҫта сан арҫури? — ыйтрĕ Маруҫ.

— Ҫакăнтаччĕ. Ак ҫак йывăҫа тĕртсе ӳкерчĕ, — мăкăртатрĕ пирĕн тус мăкпа витĕннĕ ҫĕрĕк ҫăкана кăтартса.

Ҫил тулашрĕ. Йывăҫ тăррисем хумханчĕҫ. Ҫывăхра пысăк хăрăк турат шатăрт! хуҫăлса ӳкрĕ. Тинех вăрманта ҫил аташса ҫӳренине тавҫăрса илчĕ Сантăр.

Н. Карай.

? Ачасем ăҫта кайнă?
Ҫанталăк мĕнле улшăннă?
Сантăра мĕн хăратнă?

ХАЛĂХ CĂMAXЛĂXĚНЧЕН.

Шăши ăçта?

— Шăши ăçта?
— Шăтăкра.
— Шăтăкĕ ăçта?
— Шыв тулнă.
— Шывĕ ăçта?
— Вăкăр ĕçсе янă.
— Вăкăрĕ ăçта?
— Кĕтӳре.
— Кĕтĕвĕ ăçта?
— Улăхра.
— Улăхĕ ăçта?
— Йăлăмра.

Мулкач.

Лапка-лапка юр çăвать,
мулкач сикет, йĕр тăвать.

Пăнчăсем вырăнне кирлĕ сыпăксем лартса çырса ил.

Кĕтӳ улăх... çӳрет. Кĕтӳ... ĕнесемпе пăрусем, сурăхсемпе качакасем пур. Кĕтĕве кĕтӳ... пăхать.

Тăри юрри.

Тăр-тăри, тăр-тăри,
ирпе ирех тăтăр-и,
пăри пĕрчи акрăр-и,
пăри пăтти çакрăр-и,
сарă çуне сапрăр-и,
çиме мана лартрăр-и?

Пӳрне юмахĕ.

— Атьăр, кăвас хурар! — тет пуç пӳрне.
— Çăнăх çук, — тет шĕвĕр пӳрне.
— Кивçен илер! — тет вăта пӳрне.
— Илсен парасси! — тет ятсăр пӳрне.
— Çиес те тарас! — тет кача пӳрне.

Предложенисем йĕркеле.

Нина	карап	савалать
Шура	кĕнеке	ӳкерет
Рома	хăма	вулать

Куракпа чĕпписем.

Курак калать тет:

— Ах, чĕппĕмсем хура пулсан та хамăнах.

9*

Çерçи.

Çерçи шыва кӗрсе тухсан тăмаланнă та хăй мӗлки çине пăхса:

— Ах анчах, çут тӗнчере манран пысăк кайăк пур-ши? — тесе тӗлӗнет тет.

Вăрăм туна.

Вăрăм туна шăрăх çанталăкра мухтанать тет:

— Вăрмантан уя тухса вӗçӗттӗм те, пӗр пăт çăвăм шăранасран хăратăп, — тесе калать тет.

Кашкăра ан шан.

Тилӗ мулкача юлташа чӗнчӗ тет. Тытăнчӗç тет иккӗшӗ вутă касма. Ĕçленӗ чух мулкач ăнсăртран урине хуçрӗ тет. Вăрман тухтăрӗ кашкăр пулнăран тилӗ мулкача ун патне леç-се хăварчӗ тет. Тепреren тилли кашкăр пат-не пычӗ тет те:

— Мулкача сыватрăн-и, ӗнтӗ киле илсе ка-ясчӗ, — тесе калать тет.

— Тахçанах сыватрăм, тирне илсе кайма пултаратăн, — терӗ тет кашкăр. Мулкач тир-не тухса пачӗ тет.

Кам мĕне хапсăннă.

Пĕр ҫыннăн виҫĕ ывăл пулнă. Ашшĕ вилес умĕн ачисене хăй патне чĕнтерет те ҫапла ыйтать:

— Кама мĕн кирлĕ, ăс кирлĕ-и е укҫа кирлĕ-и?

Аслисем иккĕшĕ ашшĕнчен нумайрах укҫа пама ыйтаҫҫĕ. Чи кĕҫĕнни ăс ыйтса илет.

Ашшĕ вилсен ҫаксем уйрăмшар пурăнма пуҫлаҫҫĕ. Укҫа илсе юлнисем ăспа пурăнма пĕлмесĕр мĕнпур укҫине салатса пĕтереҫҫĕ те ҫука юлаҫҫĕ.

Ăс ыйтса илнĕ ывăлĕ ăспа пурăнса халĕ те пулин аван пурăнать тет.

Пăнчăсем вырăнне кирлĕ сас паллисем лартса ҫыр.

Аслă ывăлĕсем укҫана, мула хапсăннă. Кĕҫĕнни мула хапсăн... . Аслисем ашшĕнчен укҫа пама ыйтнă. Кĕҫĕн ывăлĕ укҫа ыйт... , ăс пама ыйтнă.

! **Ваттисен сăмахĕ.**

Вĕреннине (ăса) йăтса ҫӳреме кутамкка кирлĕ мар.

Çĕвĕç.

Пуранна тет ĕлĕк-авал пĕр ялта Йăван мучипе карчăкĕ. Вĕсен виçĕ хĕр ӳснĕ тет. Виççĕшĕ те сăнĕпе питĕ чипер пулнă, анчах ĕçлеме юратман.

Пĕррехинче çаксем аслă хĕрĕ валли кĕрĕк çĕлетме çĕвĕçе кĕртнĕ. Тепĕр кунне ирпе аслă хĕрĕ урай шăлчĕ тет те çӳппине кĕтесе пухса хучĕ тет. Кăнтăрла вăталăх хĕрĕ урай шăлчĕ тет. Çӳппине амăшĕ тухса тăкасса шанса вăл та кĕтесех тултарчĕ тет. Каçхине кĕçĕн хĕрĕ те çӳппе каллех çавăнтах купаларĕ тет.

Çакна кĕрĕк çĕлекен çĕвĕç сăнаса ларчĕ тет. Каçхине аслă хĕрĕ апат пĕçерне чух тăвар яма тăчĕ тет. Хайхи çĕвĕç унран пĕр ывăç

тăвар ыйтса илчĕ тет те кĕтесри çӳп купи çине сапма тапратрĕ тет.

— Мĕншĕн çӳп çине тăвар сапатăн? — ыйтрĕ тет хĕр çĕвĕçрен хытă тĕлĕнсе.

— Тăварламасан çĕрет вăл! — хуравларĕ тет çĕвĕç кулса.

Виçĕ хĕр вăтаннипе хăмач пекех хĕрелсе кайрĕç тет. Сиксе тăчĕç те кĕтесри çӳппе çĕр хутах тасатрĕç тет. Çавăнтан кайран виç кун-та пĕрре урай çума тытăнчĕç тет.

? Кил хуçисен хĕрĕсем урай шăлсан çӳппе ăçта купаланă?
Çĕвĕç çӳп купи çине мĕншĕн тăвар сапнă?
Йăван мучипе карчăкĕн хĕрĕсем çинчен мĕн калама пулать?
Çĕвĕç сан шутпа мĕнлерех çын? Мĕншĕн çапла шутлатăн?

Тупсăмне туп.

Хурăн тăрри хумханать, хура халăх пуç-тарăнать.

(Урай шăлни.)

Ваттисен сăмахĕсене вĕçле.

Ĕç апат ыйтмасть, вăл хăй ... .
Ĕçчен çынран ĕç ... .

«Ăслă» ывăл.

(Пăлхар халăх юмахĕ.)

Пĕррехинче ашшĕ хăйĕн ывăлĕсене çапла каланă:

— Ыран аннĕр кукăль пĕçерессшĕн. Кам çийĕ? — тенĕ.

— Эпĕ! — кăшкăрса янă пĕр ывăлĕ.

— Кĕçех сысна пусатпăр. Ăна кам çийĕ?

— Эпĕ! — кăшкăрса янă çав ывăлех.

— Хур пусăпăр. Ăна кам çийĕ?

— Эпĕ, эпĕ! — кăшкăрнă çавскерех.

— Ыран хире сухана тухăпăр. Кам суха тăвĕ?

— Ялан эпĕ те эпĕ. Ан тив, ыттисем те мĕн те пулин туччăр, — тенĕ юлашкинчен вăлах.

? Эсĕ ĕçрен пăрăнма тăрăшаканран тăрăхласа кулакан тата мĕнле юмахсем пĕлетĕн? Каласа пар.

! **Ваттисен сăмахĕ.**

Ырă ут пуласси тихаран паллă. Ырă çын пуласси ачаран паллă.

Кушак аҫипе ҫерҫи.

Пĕррехинче кушак аҫи хĕвел питтинче ăшăнса выртнă. Хайхискер ăшă та тутă пурнăҫпа киленсе куҫне хупса мăрлатнă. Сасартăк вăл юнашарах такам сассине илтет: «Чĕвик! Чĕвик!»

Куҫне уҫать те курать: валашка хĕрринче ҫерҫи ларать иккен. Темĕн сăхать вăл.

Кушак аҫи шартах сикнĕ. Вăл шăртне вирелле тăратнă.

Ҫерҫи валашка тăрăх сиккелесе ҫывăхах пырать. Кушак аҫи чалт! ҫеҫ сикет те ҫерҫие ярса тытать.

Анчах ҫерҫийĕ ватăскер пулнă. Ватă ҫерҫие хывăхпа улталаймăн!

— Чим! Чим! — тет вăл. — Эсĕ мана ҫиес-се ҫийĕн те, анчах аса ил-ха. Паян, ҫывăрса тăрсан, пит ҫурăн-и? Эсĕ куҫна та тасатман-

çке. Ăслă çынсем çывăрса тăрсан пит çăваççĕ, вара тин ĕçе пикенеççĕ.

— Чăнах та, пит çăваймарăм!— аса илнĕ хайхи кушак аçи.

Вăл чĕрнисене пытарать те çерçие вĕçертсе ярать. Унтан çăвăнма пикенет. Урине чĕлхипе йĕпете-йĕпете питне-куçне сăтăркалать. Çерçи пăхрĕ-пăхрĕ те пăр-р! турĕ тет.

Çав вăхăтранпа кушак аçи апат умĕн мар, апат хыççăн питне çăвать тет.

Ăна кура ытти кушаксем те апатлансан тин çăвăнаççĕ.

Предложенисем йĕркелесе çыр.

1) Кушак, тытма, шăши, юратать.
2) Çиет, вăл, те, сĕт.
3) Çăвать, хыççăн, çинĕ, кушак, питне.

Хресченпе упа.

Пӗр хресчен вӑрмана вутта каять. Ӗçлесе ывӑнсан тунката çине канма ларать. Кӗтмен çӗртен ун патне упа тухать те мӗкӗрсе ярать:

— Эй, этем, атя иксӗмӗр тытӑçса пӑхар.

Пӑхать хресчен упа çине. Ытла та пысӑкскер вӑл— ӑçтан çыхлананн унпа.

— Тӑхта, малтан санӑн вӑйна тӗрӗслесе пӑхар,— тет ӑна хресчен.

Вӑл пуртӑ илет те тункатана варринчен çурать. Унта савӑл çапса лартать.

— Çак тункатана тяппупа туртса çур. Вара эсӗ чӑнах вӑйли курӑнӗ.

Упи шутламасӑрах тяппине хушӑка чикет. Хресчен савӑла çапать те кӑларать. Тунката

упа тяппине хĕстерсе хурать. Мĕкĕрсех ярать упа.

— Ну, мĕнле, кĕрешес шухăш пур-и? — кулать хресчен.

— Çук,— тет упа,— çыхланмастăп.

— Çапла çав. Вăйпа çеç мар, ăспа та çĕнтерме пулать, — тет хресчен.

Хирĕçле пĕлтерĕшлĕ сăмахсене туп.

пысăк	тĕттĕм	кахал	хăюллă
хăравçă	ĕçчен	çутă	пĕчĕк

Предложенисем йĕркелесе çыр.

Хураçка	чĕпсене сыхлать.
Марине	шăши тытать.
кушак	ăслă йытă.

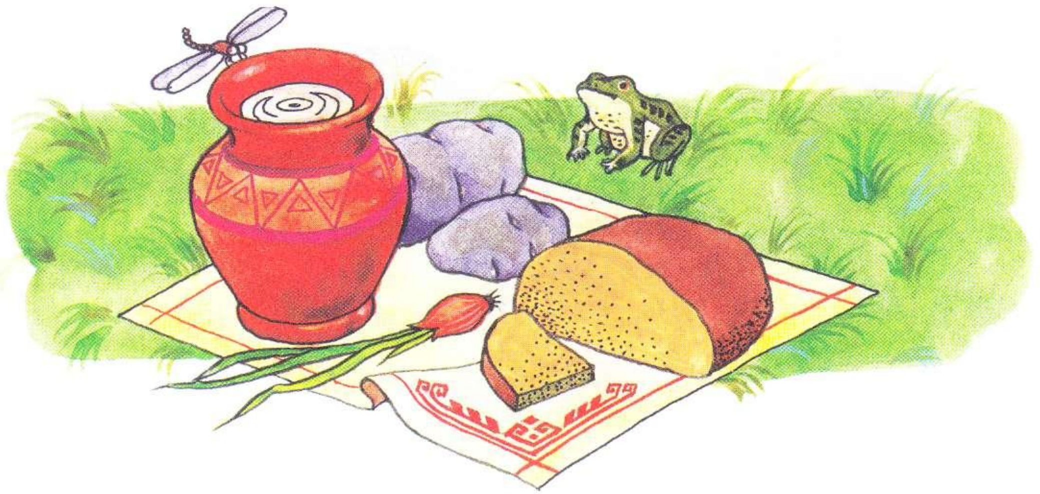

Икĕ шапа.

(Испан халăх юмахĕ.)

Икĕ шапа ăнсăртран хăйма чӳлмекне кĕрсе ӳкнĕ. Вĕсенчен пĕри çемçешкерех те шиклĕрех пулнă. Вăл кăштах ишкеленĕ те çапла каланă:

— Манран пурпĕрех ишсе тухасси пулмасть. Мĕскер пустуй тапаçланас? Путас та вилес!

Путнă вара вăл.

— Çук, — тенĕ тепри, — путма эпĕ кирек хăçан та ĕлкĕрĕп-ха. Ишем пĕтĕм вăй пĕтсе çитиччен...

Нумай иртнĕ-и вăхăт, сахал-и. Мĕн ку? Шапа хăй айĕнче хăйма мар, темĕнле хытă япала

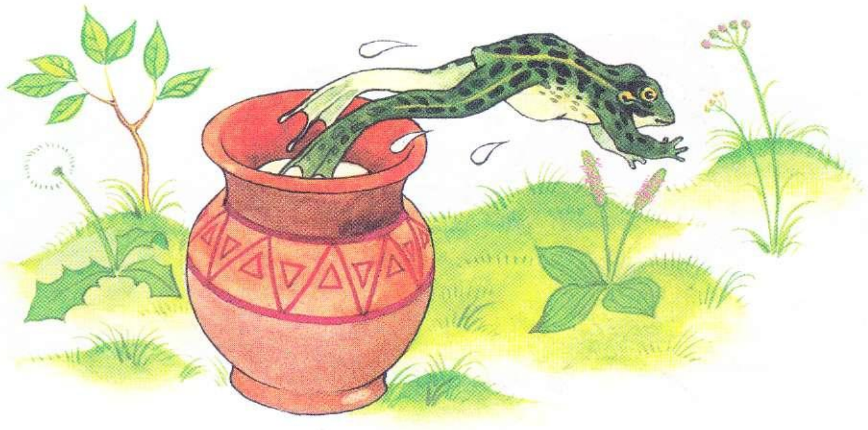

пуррине туйнă. Пăхнă та хăй çу чăмăркки çинче ларнине курах кайнă.

Ише-ише шапа хăех çу ӳкернĕ иккен! Çакă çăлса хăварнă та ăна.

? Пурнăçра хăш шапи пек пулма тăрăшмалла? Мĕншĕн?

Предложенисем йĕркелесе çыр.

1) Павлуш, вулать, юмах.
2) Шура, кăмпана, кайнă, Машăпа.
3) парать, Нина, апат, чăхсене.

Ваттисен сăмахĕсем йĕркеле.

Авăртсан-авăртсан	ăста пулнă
Шăтăка лекме çăмăл, ...	çăнăх пулать
Ӳркенмен	тухма йывăр

Азбука.

Мĕн амак? Мĕн чĕмере?
Ӳкнĕ азбука ҫĕре!

Урине хыт мăкăлтанă
пысăк **М** сасă палли.
И кăштах ҫеҫ сусăрланнă,
хуҫăлнă-мĕн **Ж** алли.

Ю арканнă, тăлăх юлнă:
ун ҫухалнă урлашки.
У пачах хӳресĕр пулнă:
аякра ун татăкки.

Мĕскĕн **Ф** йăлт лучăрканнă:
вуласа пĕлеймĕн тек.
Р ӳксе ӳпне йăванна,
халь — ҫемҫелĕх палли пек.

С палла тупас тесессĕн
тинкерсемĕр **О** ҫине.
А тăна кĕрсе ҫитсессĕн
паллаймарĕ тус-йышне.

Ю. Тувим.

Учебное пособие

Тамара Васильевна Артемьева
Михаил Константинович Волков
Леонид Павлович Сергеев

ЧУВАШСКИЙ БУКВАРЬ

Под общей редакцией кандидата
педагогических наук **М.К. Волкова**

Редактор **Р.И. Крысина**
Художники **М.Ю. Николаев, И.В. Алексеев, П.Н. Сергеев**
Художественный редактор **О.П. Сергеева**
Технический редактор **Л.К. Егорова**
Компьютерная верстка **М.В. Филипповой**
Корректор **Н.Н. Маслова**

Общероссийский классификатор продукции ОК 005-93 — 95 6600. Подписано к печати 30.08.07. Формат 70х90 1/16. Бумага офсетная. Гарнитура Букварная. Печать офсетная. Усл. печ. л. 10,53+0,29 форз. Уч.-изд. л. 11,07+0,41 форз. Тираж 8000 экз. Заказ № 1175. Изд. № 45.

ГУП Чувашской Республики «Чувашское книжное издательство»
Минкультуры Чувашии, 428019, Чебоксары, пр.И.Яковлева, 13.
Отпечатано в ООО «Чебоксарская типография №1», 428019, Чебоксары, пр.И.Яковлева, 15.

Аа Ӑӑ Бб В

Ёё Ĕĕ Жж Зз

Лл Мм Нн О

Ҫҫ Тт Уу Ӳӳ

Чч Шш Щщ ъ Ы

в Вв Гг Гг Дд Дд Ее Ее

з Зз Ии Ии Йй Йй Кк Кк

о Оо Пп Пп Рр Рр Сс Сс

ӱ Ӱӱ Фф Фф Хх Хх Цц Цц

ы Ыы Ь ь Ээ Ээ Юю Юю Яя Яя

Чăваш кĕнеке издательстви